

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2011

Radka Slouková

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav germánských studií

Diplomová práce

Radka Slouková

Křesťanská symbolika v románu *Lhář* M. A. Hansena jako
díle křesťanského existencialismu

Christian Symbols in M. A. Hansen's Novel *The Liar* as a
Work of Christian Existentialism

Praha, 2011

Vedoucí práce: Doc. Mgr. Martin Humpál, Ph.D.

*Děkuji za cenné informace a odborné konzultace vedoucímu své diplomové práce
panu Doc. Mgr. Martinu Humpálovi, Ph.D.*

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně, že jsem řádně citovala všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 24. 5. 2011

.....
Radka Slouková

OBSAH

1 ÚVOD	7
2 EXISTENCIALISMUS A JEHO HLAVNÍ RYSY.....	9
2.1 Datace a definice existencialismu	9
2.2 Klíčové pojmy existencialistické filosofie	11
2.3 Křesťanský existencialismus	14
2.4 Existencialismus v Dánsku	15
3 LHÁŘ JAKO DÍLO KŘESŤANSKÉHO EXISTENCIALISMU	17
3.1 Základní rysy existencialismu ve <i>Lháři</i>	17
3.2 Neautentická vs. autentická existence Johannese Viga	21
3.3 Vztah Johannese Viga k Bohu.....	25
4 KŘESŤANSKÁ SYMBOLIKA V ROMÁNU <i>LHÁŘ</i>	27
4.1 Křesťanské symboly v umění.....	27
4.2 Martin A. Hansen a křesťanská symbolika	29
4.3 Symbolika jmen v románu <i>Lhář</i>	31
4.3.1 Johannes	32
4.3.2 Natanael.....	34
4.3.3 (Anna) Marie	35
4.4 Symbolika čísel v románu <i>Lhář</i>	36
4.4.1 Číslo 3.....	37
4.4.2 Číslo 7.....	38
4.4.3 Číslo 13.....	39
4.4.4 Číslo 40.....	41
4.5 Sluka jako křesťanský symbol	42
4.6 Odkazy k Bibli	45
4.6.1 Jonáš	45
4.6.2 Job	47
4.6.3 Parafráze biblických citátů	49
4.7. Význam křesťanské symboliky ve <i>Lháři</i>	51
5 ZÁVĚR	53

LITERATURA	54
RESUMÉ	59
Resumé v češtině	59
Resumé v dánštině	60
Resumé v angličtině	61
PŘÍLOHA	62

1 Úvod

Román *Lhář* je jedno z nejslavnějších a nejanalyzovanějších děl dánské literatury. Martin Alfred Hansen ho začal psát na sklonku roku 1949 na zakázku dánského rozhlasu. Měl vytvořit román na pokračování, který bude předčítán posluchačům každou neděli po dobu 13 týdnů. Hned po prvních odvysíláních dílech vzbudilo Hansenovo dílo značnou pozornost. Vypráví se, že ulice Kodaně v té době zely prázdnotou. Skutečnost, že román byl vytvořen za účelem předčítání v rádiu, je znát na struktuře kapitol. V úvodu jednotlivých částí je v náznacích zopakován předchozí děj, Hansen byl navíc limitován daným počtem kapitol a jejich délkou. V Hansenových denících se můžeme dočíst, pod jakým časovým tlakem pracoval. Hotový díl odevzdával ke zpracování vždy den či dva před jeho předčítáním v rádiu. Navíc neměl možnost se v průběhu práce vracet k již odvysílaným částem a přepracovávat je. Přesto vzniklo dílo, které získalo nevídaný ohlas. Stalo se dokonce nejprodávanější knihou v Dánsku a ve čtenářské anketě o nejlepší dánskou knihu 20. století se zařadil mezi tři nejčastěji uváděné tituly. Za úspěch může nejen nadčasový příběh o hledání smyslu života, ale i zajímavá kompozice díla. Hansen si pohrává se čtenářem a skutečnou pravdu mu podobně jako v detektivkách vyjeví až v poslední kapitole. Ale i přes zdánlivé rozuzlení nekončí román jednoznačně, což se stalo námětem řady literárních studií a debat.

Lhář je poválečný román dánské literatury, na který bylo napsáno největší množství studií. Většina článků se snaží rozplétat složité časové roviny a interpretovat nejasný konec románu. Ve své diplomové práci bych se chtěla věnovat problému, který je v hansenovských studiích relativně opomíjen. *Lhář* je označován jako existencialistický román, přesněji řečeno jako dílo křesťanského existencialismu. Účelem této práce je odhalit existencialistické rysy románu a na příkladu propracované křesťanské symboliky dokázat, že Hansenův *Lhář* opravdu patří ke křesťanskému existencialismu.

Diplomová práce se skládá ze tří oddílů. V úvodní části je představen existencialismus jako filosofický směr, jsou popsány jeho charakteristické znaky a základní pojmy. Zároveň je vysvětlen rozdíl mezi křesťanským a ateistickým pojetím existencialismu. Tato část se také zabývá specifickými projevy existencialismu v Dánsku. V druhém oddíle jsou teoretické poznatky o existencialismu prakticky aplikovány na Hansenův román *Lhář*. Pozornost je věnována především hlavní postavě, Johannesu Vigovi, jeho způsobu vystupování a jednání. Popsán je také význam křesťanství v Hansenově románu, rozebíráno je hlavně hrdinovo hledání a (ne)nalezení Boha. Poslední oddíl analyzuje křesťanskou symboliku v románu, důraz je kladen na symbolický význam jmen a čísel, vedle toho jsou zmíněny i další odkazy

k Bibli. Křesťanská symbolika je zároveň uvedena do souvislosti s existencialistickými dimenzemi a tím představuje další z důkazů, že román *Lhář* je oprávněně přiřazován ke křesťanskému existencialismu.

Hansenův román *Lhář* cituji v českém překladu Roberta Novotného z roku 2003, neboť pro účely mé práce není ve většině případů nutné citovat originál a český převod je zdařilý. Pouze tam, kde by mohlo dojít ke zkreslení či kde poukazuji na významové souvislosti, které nemohou být z českého překladu patrné, uvádím i původní dánské znění daných slov či pasáží.

2 Existencialismus a jeho hlavní rysy

2.1 Datace a definice existencialismu

„Existentialism is one of the most difficult and elusive concepts to define. The term itself is surrounded by a certain amount of confusion, ambiguity and lack of precision.“¹ Takto vyjádřil problém jednotné definice existencialismu americký filosof a teolog Francis J. Lescoe. Naráží tím především na nejednotnost existencialistické filosofie. Je těžké určit, kam až její kořeny sahají a kteří filosofové by k tomuto proudu měli být řazeni. Jako o existencialistech o sobě hovoří až filosofové meziválečného a poválečného období (především silný francouzský proud reprezentovaný Jean-Paul Sartrem, Gabrielem Marcelem, Albertem Camusem a dalšími). Již dříve se však tyto myšlenky projevují u filosofů, kteří označení existencialista explicitně neužívají (Søren Kierkegaard) nebo vědomě odmítají (Martin Heidegger). Někteří filosofové považují za prvního existencialistu Blaise Pascala, jiní vidí jeho kořeny dokonce až v antice.²

Přesný začátek existencialismu je těžké určit, vymezit jeho největší rozmach však obtížné není. Jedná se především o 40. a 50. léta 20. století, tedy dobu po 2. světové válce. Filosofové tohoto existencialismu v úzkém slova smyslu navazují především na Friedricha Nietzscheho, Sørena Kierkegaarda, Edmunda Husserla nebo Martina Heideggera. Existencialismus formují nejen myšlenky slavných filosofů, důležitou roli hraje i samotná doba – jedná se o poválečné období, kdy se lidé vzpomínali na okupaci, válečných útrap, uvědomovali si absurdnost a nesmyslnost války a na vlastní kůži pocítovali rozpad morálních a společenských hodnot. Existencialismus tematizuje v souladu s tehdy panující pesimistickou náladou prázdnotu, zmatek a nedostatek naděje v lidských duších – odpovídá životnímu pocitu generace prošlé válkou. Zároveň se ale snaží ukázat cestu z temnoty, chce přimět lidi, aby se zamysleli nad svými životy a pokusili se je sami změnit. Určitý paradox a zdánlivou protichůdnost existencialistické filosofie výstižně vyjádřil dánský spisovatel a filosof Peter Thielst: „Eksistentialisme var og er såvel håbløshedens filosofi som håbets filosofi; fremmedgørelsens filosofi såvel som frigørelsens filosofi – pointen er, at det ene fører det andet med sig.“³ Existencialismus tedy může působit jako pesimistická filosofie plná beznaděje a odcizení, nese s sebou ale i naději na změnu a záchranu.

¹ Lescoe, *Existentialism. With or without God*, s. 3.

² Srov. tamtéž.

³ Thielst, *Eksistentialisme*, s. 9.

Existencialismus našel živnou půdu především ve Francii, hlavním představitelem francouzského existencialismu je Jean-Paul Sartre. Jeho dílo *Bytí a nicota* bývá označováno za jedno z nejvýznamnějších filosofických děl 20. století.⁴ Sartre považuje nicotu za součást lidské existence, v této nicotě nelze najít smysl života a člověk cítí jen svou osamělost. Nicota hraje v Sartrově pojetí existencialismu výraznou roli především kvůli jeho silně ateistickému vyznání. Křesťansky založení filosofové nemuseli tento problém řešit, protože nicota a prázdnota neexistuje díky existenci Boha.⁵ Významným dílem existencialistické filosofie je Sartrův spis *Existencialismus je humanismus*, který by se dal dokonce označit jako manifest existencialismu. Autor se snaží vyvrátit názor, že existencialismus je pesimistickou filosofií a praktické žití v souladu s jeho myšlenkami vzbuzuje v lidech beznaději a vede k pasivitě. Díky vysvětlení základních existencialistických myšlenek se Sartrovi podaří dokázat, že existencialistická filosofie naopak pomáhá lidem překonat úzkost a zoufalství. Proto je podle Sartra existencialismus humanismem.⁶

Vedle nejasného historického vymezení ztěžuje definování existencialismu i jeho různorodé pojetí u jednotlivých filosofů. „Existencialismů je prý tolik, kolik je existencialistů,“⁷ píše Václav Černý ve svém *Prvním sešitě o existencialismu*. Naráží při tom mimo jiné na dva rozdílné proudy v rámci existencialismu – ateistický a teistický. Jean-Paul Sartre rozlišoval „radikální, ateistický“ proud (k němu řadil sebe a Martina Heideggera) a „méně radikální teistický – křesťanský proud“ (k němu řadil Gabriela Marcela a Karla Jasperse).⁸ Ateistická podoba existencialismu se rozšířila mnohem více než jeho teistická verze. Ve skandinávských zemích se však spíše prosadil právě teistický existencialismus. Jedním z důvodů je odkaz dánského filosofa Sørensa Kierkegaarda, který se ve svém díle zabýval především vztahem člověka k Bohu.

Poznámka Václava Černého se však nevztahuje pouze na rozlišení z hlediska přítomnosti či nepřítomnosti Boha. Určitá nejednotnost panuje i mezi filosofy ryze ateistického či teistického proudu. Příkladem může být pojetí absurda u Alberta Camuse a Jean-Paula Sartra. Oba jsou představiteli ateistického existencialismu, absurda v jejich interpretaci vychází z neexistence Boha. Camus, jehož filosofické názory se ve většině shodují se Sartrovým pojetím, se liší v podmíněnosti absurda – zatímco pro Sartra je absurda něčím, co má člověk možnost si zvolit, pro Camuse představuje životní podmínku,

⁴ Srov. Breisach, *Introduction to Modern Existentialism*, s. 95.

⁵ Srov. Pedersen, *Eksistentialisme og kristendom*, s. 18.

⁶ Srov. Sartre, *Existencialismus je humanismus*.

⁷ Černý, *První sešit o existencialismu*, s. 25.

⁸ Toto rozdělení bylo později kritizováno, E. Thestrup Pedersen poukazuje například na přílišné rozdíly mezi Heideggerem a Sartrem zařazených do jedné skupiny, další problém je při zařazení Karla Jasperse k teistickému proudu, protože on sám popřel křesťanství (srov. Pedersen, *Eksistentialisme og kristendom*, s. 10).

odsouzení bez volby. Křesťanští existencialisté si absurditu vůbec nepřipouští, přítomnost Boha totiž zabraňuje vzniku absurdní situace.⁹ Příklad různého pojetí absurda u existencialistických filosofů výstižně demonstruje rozmanitost v rámci existencialismu. Přesto lze najít základní body, ve kterých se shoduje většina filosofů. Jedná se především o pojetí existence, svobody a o zdůraznění individuální volby a činu.

2.2 Klíčové pojmy existencialistické filosofie

Centrálním bodem existencialistické filosofie je člověk jako *konkrétní individuum*. Z tohoto pohledu můžeme existencialismus přiřadit k antropocentrickým filosofiím, které staví člověka do středu svého zájmu. Zároveň je také subjektivní filosofií, protože existence je vždy individuální. Zaměření na konkrétního člověka však neznamená jeho izolaci od společnosti. Existencialismus naopak zdůrazňuje vztah jedince k ostatním lidem. Člověk je ze své přirozenosti závislý na okolí a pouze ve vztahu k lidem, věcem a světu se může stát sám sebou.¹⁰

Důležitým pojmem je *existence* – z něj je i odvozen název samotného filosofického směru. Známý je Sartrův výrok: „l’existence précède l’essence“¹¹, tedy že existence předchází esenci. Existence je úplně prvotní předpoklad – člověk nejdříve existuje, poznává svět a záleží jen na něm samém, jak naloží se svými možnostmi a schopnostmi. Zjednodušeně řečeno představuje existence formu a esence obsah. „You are what you make,“¹² by se dalo označit za heslo existencialistického myšlení. Uvědomění si existence a schopnost vytvořit si život podle svých představ je výsadou člověka, na rozdíl od ostatních živočichů pouze lidský druh „existuje“ v tomto slova smyslu.¹³

Existencialismus si také všímá *odcizení* člověka světu. Jedinec se cítí osamocený v davu, odcizený okolí i společnosti. Johannes Sløk vyjádřil pocit odcizení takto:

Fremmedgørelsen kan vi besteme som „verden, der skifter ansigt“, eller naturen, der vender mennesket ryggen, den pludselige og påtrængende indsigt, at man bliver fornægtet af verden, at man er uvedkommende, fremmed og uønsket.¹⁴

⁹ Srov. Thielst, *Eksistentialisme*, s. 75.

¹⁰ Srov. např. Pedersen, *Eksistentialisme og kristendom*, s. 20.

¹¹ Citováno např. z Breisach, *Introduction to Modern Existentialism*, s. 98.

¹² Flynn, *Existentialism*, s. 11.

¹³ Srov. Sløk, *Eksistentialisme*, s. 11.

¹⁴ Tamtéž, s. 17.

Člověk se zároveň může odcizit i sám sobě. Nevyzná se v sobě, nerozumí si. Odcizí se své mysli, svému tělu a celkově své identitě. Sartre tento jev připodobnil k pohledu do zrcadla, kde jedinec vidí ne sebe, ale pouhou masu orgánů potaženou kůží.¹⁵ Člověk je však schopen si toto odcizení uvědomit a ač se situace zdá absurdní a bezvýchodná, aktivním přístupem k životu může toto odcizení zmírnit a najít cestu k okolí i k sobě.

V existencialistické filosofii hraje důležitou roli *svoboda*. Sartre a další filosofové však zdůrazňují především negativní rys svobody. Výrazy „existence“ a „svoboda“ dokonce Sartre považuje do jisté míry za synonyma – člověk si nemůže vybrat, jestli bude existovat, stejně jako si nemůže vybrat, jestli bude svobodný.¹⁶ Svoboda totiž není možnost, je nutnost. Každý je odsouzen k tomu, aby se svobodně rozhodoval a přitom je odsouzen i k odpovědnosti za tuto volbu a za všechny ostatní lidi, které svou volbou ovlivnil. Svobodná volba s sebou tedy přináší nejen zodpovědnost, ale i prvky absurdity, protože naše rozhodování je sice svobodné, ovšem na počátku je nesvoboda. Člověk je vržen do světa, aniž by chtěl, aniž by si svobodně vybral místo a dobu.¹⁷ Takto vystihl negativní rys svobody americký filosof a historik Ernst Breisach:

It is an awesome freedom in which man is immersed and it is inescapable. Man cannot choose to be free at one time and not at another. He has no choice, because he does not have freedom from which he can at times hide without consequences.¹⁸

Dalšími důležitými pojmy jsou *volba* a *čin*. Aby člověk naplnil své bytí a dosáhl plnohodnotné existence, musí se rozhodovat. Toto rozhodování je v podstatě volbou mezi možnými alternativami. Každá nová situace nás staví před volbu – volba tedy není možnost, je to nutnost. Člověk nemá na vybranou, musí volit, musí jednat a musí být aktivní. Pouhé pasivní přijímání skutečnosti a vyhýbání se rozhodnutí brání v nalezení smyslu života v už tak dost nesmyslném světě.¹⁹

S volbou souvisí i *zodpovědnost*. Každý je zodpovědný za svá rozhodnutí a pokud zvolí špatně, je to jen jeho vina. Vyhýbání se zodpovědnosti, svádění viny na společnost, nepříznivé okolnosti a podobně je v existencialismu hodnoceno stejně negativně jako zmíněná pasivita a vyhýbání se rozhodnutí. Důležité je, aby si byl člověk vědom odpovědnosti nejen za své činy, ale i za následné konsekvence a problémy, které tím mohl způsobit jiným lidem.²⁰

¹⁵ Parafráze Sartra podle Sløk: *Eksistentialisme*, 22.

¹⁶ Srov. Stenström, *Existentialismen*, s. 117.

¹⁷ Srov. Sløk, *Eksistentialisme*, s. 65.

¹⁸ Breisach, *Introduction to Modern Existentialism*, s. 99.

¹⁹ Srov. např. Macquarrie, *Existentialism*, s. 131, 136.

²⁰ Srov. např. Breisach, *Introduction to Modern Existentialism*, s. 100.

Absurdita se projevuje ve zmíněném odsouzení ke svobodné volbě. Existencialisté ovšem také považují celý okolní svět za plný nesmyslnosti a absurdity.²¹ Zjištění, že život nedává smysl, že člověk je obklopen absurdem, ze kterého, zdá se, není úniku, a uvědomování si nevyhnutelnosti smrti s sebou přináší nejistotu a pocit strachu a úzkosti. Tuto úzkost pak můžeme překonat díky individuální volbě, aktivnímu jednání a rozhodování.

S absurditou a únikem z ní pak souvisí otázka sebevraždy – existencialisté ji jako východisko odmítají.²² Představuje pouhé přiznání, že životu nerozumíme, že je nad naše síly. Je demonstrací absurdnosti života, ale proti ní se tak bojovat nedá. Naopak, jediným východiskem je revolta proti absurdnosti. Sebevražda také není možná z hlediska svobody: „Man er ikke fri, når man begår selvmordet, men man er fri, når man undlader det.“²³ Sebevražda s ohledem na svobodnou volbu tedy není možná, neboť si v dané situaci nelze vybrat. Volíme jen to, co je možné pro naši existenci. V tomto případě je ale život jediným východiskem, protože ve smrti člověk neexistuje.²⁴

Pro existencialismus je typické rozlišování mezi dvěma typy existence. Jedná se o *neautentickou* (uegentlig, uneigentlich) a *autentickou* (egentlig, eigentlich). Toto rozdělení je blízké Kierkegaardovu pojetí estetického a etického způsobu života. Člověk žijící neautenticky (estetický) život je povrchní, stává se součástí anonymní masy, realitu si maskuje iluzemi, má strach se rozhodovat a zbavuje se odpovědnosti za svůj život. Po prozření dosáhne autentického (etického) způsobu života, kdy žije v opravdovosti, podle svého přesvědčení, vědom si odpovědnosti za svá rozhodnutí a činy, žije za sebe a ne pod tlakem okolností. Negativním rysem však může být samota, která tuto existenci provází. Autenticky žijící člověk se musí naučit stát na vlastních nohou, dokázat být sám sebou i sám se sebou.²⁵

Otázkou zůstává, kdy vlastně člověk přechází z neautentické existence v autentickou. V této souvislosti se hovoří o takzvaných mezních situacích. Termín „mezní situace“ (grænsesituationer) pochází od Karla Jaspersa, především z jeho filosofického díla *Psychologie der Weltanschauungen*. Filosofie Karla Jaspersa se dá označit za teistický existencialismus (ačkoliv se v pozdějším věku snažil vymanit z označení „křesťanský existencialista“). V jeho výkladu mezních situací tedy figuruje Bůh: „Mennesket i livets 'grænsesituationer', i kampens og skyldens, lidelsens og dødens øjeblikke, når det vover at

²¹ Problémem absurdity se ve svých dílech zabýval především Albert Camus.

²² Přesto se k sebevraždě jako řešení nesmyslnosti života někteří autoři ovlivnění existencialismem uchýlovali a nechávali hlavní postavy svých románů páchat sebevraždu – viz např. román Stiga Dagermana *Popálené dítě*.

²³ Sløk, *Eksistentialisme*, s. 74.

²⁴ Srov. tamtéž, s. 71 – 75.

²⁵ Srov. např. Pedersen, *Fra Kierkegaard til Sartre*, s. 96 – 97.

handle og eksistere frit og selvstændigt, støder på 'transændens', på noget guddommeligt.“²⁶ Mezní situace je tedy nejlepší možnost, jak se přiblížit k Bohu, uvědomit si přítomnost něčeho metafyzického. I v ateistickém existencialismu hraje mezní situace významnou roli. Člověk je v této chvíli konfrontován s otázkami smysluplnosti a nesmyslnosti života. Většinou se jedná o situace, které vyvolají duševní otřes, může to být například setkání se smrtí v různých podobách, nebo se objeví určitý etický impuls, který vymaní člověka z nihilismu a probudí v něm touhu po životě. Je ale třeba podotknout, že mezní situace nepředstavuje automaticky konkrétní přechod od neautentické existence k autentické. Je pouhým impulzem, který může nastartovat fázi přechodu, která může končit úspěšnou změnou nebo neúspěšnou stagnací.

2.3 Křesťanský existencialismus

Ateismem ovlivněná filosofie Jean-Paula Sartra vylučuje existenci Boha. Neexistuje žádný stvořitel, žádný předem daný účel a smysl lidské existence. Člověk má život a budoucnost jen ve svých rukou a vytváří sám sebe. V křesťanství však figuruje Bůh jako stvořitel světa a člověka, kterého si vytvořil „k obrazu svému“. Dal mu zákony v podobě božích přikázání. Jsou to mravní normy, které jsou předem stanoveny, člověk je pouze přijme a akceptuje. Ateista si oproti tomu musí sám vytvořit etický kodex. V teistickém pojetí existencialismu tedy nacházíme stopy determinace, kterou ateistický proud vehementně odmítá. Sartrova filosofie je vystavěna na předpokladu, že neexistuje předurčenost a roli Boha přejímá člověk. Z toho je patrné, že oba dva směry v rámci existencialismu se výrazně liší už v základech.

Základem lidské existence je podle ateistických filosofů pouze samotná „lidskost“, tedy skutečnost, že se jedná o člověka a ne o jiný živočišný druh. Křesťanští existencialisté připojují k lidskosti ještě víru, jedno bez druhého nemůže být. „Wir können nicht ohne Glauben leben, weil der Glauben unserer Existenz und unserem Selbstsein zugrunde liegt,“²⁷ napsal německý filosof Fritz Heinemann ve své kritice ateistického existencialismu. Existence tedy není pouhou prázdnou formou, kterou se člověk snaží naplnit podstatou. V samotné existenci už je přítomná víra.

Zásadní rozpor se objevuje i v pojetí svobody. Existence svobodného člověka, který utváří sám sebe jako projekt, je podle Sartra neslučitelná s přítomností Boha. Kdyby existoval Bůh, byla by svoboda zbytečná. Sartre tak staví výraz „svoboda“ a „Bůh“ do vzájemného

²⁶ Jasperse takto parafrázuje Pedersen, *Eksistentialisme og kristendom*, s. 23.

²⁷ Heinemann, *Jenseits des Existentialismus*, s. 121.

protikladu, existence jednoho vylučuje existenci druhého. Pro Karla Jaspersa jsou naopak svoboda a Bůh neoddělitelnými pojmy. Díky svobodě a Bohu má člověk možnost existovat a přeměnit bytí v existenci. Jen ve svobodě člověk najde Boha a nejvíce si uvědomí jeho přítomnost.²⁸

Sartřův ateismus je pozicí radikální odpovědnosti. Člověk se nemá opírat o cokoli vyššího. Na všechno je sám, neexistuje útěcha nebo zodpovídání se u vyšší instance. Člověk musí hledat odpovědi na své otázky sám v sobě, ne u Boha, protože jen tak se může změnit. Pouze když se zřekne Boha, může přijmout plnou zodpovědnost za svůj život a dosáhnout autentické existence.

Co je tedy společné pro ateistický a teistický existencialismus? Především je to zaměření na jedince jako na výchozí bod. Tento jedinec pak usiluje o autentický život, ať už s pomocí Boha či bez něj. Překonává úzkost a zaplňuje prázdnotu (vírou v Boha nebo nalezením smyslu života).

2.4 Existencialismus v Dánsku

Poválečná situace byla určovaná deziluzí, rozpadem hodnot a všeobecným pesimismem, tedy náladou, která nahrávala existencialistické filosofii. Ta se z Francie přesunula i do dalších evropských zemí včetně těch severských. Thure Stenström ve své knize *Existentialismen i Sverige* poukazuje na zajímavý rozpor v samotném severském existencialismu. Zatímco ten švédský byl vystavěn na skepsi a pesimismu, dánští autoři této doby se vyznačovali relativním optimismem a psali o „förväntan och förhoppning“²⁹. Jejich víra pramenila nejen z křesťanství, ale i z naděje, že umění dokáže překlenout společenskou i kulturní krizi, která nastala po druhé světové válce. Dánský existencialismus se od svého švédského souseda lišil také větší symboličností (tradice Johannese Jørgensena) a výraznějšími křesťanskými rysy (odkaz Sørensa Kierkegaarda).³⁰

Existencialismus našel v Dánsku zastání především u autorů shromážděných kolem literárního časopisu *Heretica*. Do okruhu přispěvatelů patřil i Martin A. Hansen, rok dokonce působil jako redaktor.³¹ Tento časopis začal vycházet roku 1948, výrazně se v něm tedy odráží prožitek druhé světové války a okupace:

²⁸ Srov. Breisach, *Introduction to Modern Existentialism*, s. 99.

²⁹ Stenström, *Existentialismen i Sverige*, s. 17.

³⁰ Srov. tamtéž, s. 17.

³¹ Další významní autoři či redaktori byli Ole Wivel, Thorkild Bjørnvig nebo Paul la Cour (srov. Wivel, „Indledning.“ In: *Heretica. En antologi af essays og digte fra tidsskriftets seks årgange*, s. 24).

Heretica blev et tidsskrift for poesi, for tro paa kunsten som en gyldig erkendelsesform, og derved fik det fra begyndelsen front imod de rationalistiske ideologier i tiden: marxismen, kulturradikalismen, den dogmatiske katolicisme og den protestantiske rationelle teologi.³²

Programovým spisem se stal článek Oleho Wivela „Fem Brød og to Fisk“, který vyšel v prvním čísle *Heretik*. Wivel v něm kritizuje demokracii jako životní postoj, racionalismus a technický pokrok, který byl za války zneužit k vraždění a vytváření atomových zbraní. Zároveň poukazuje na další negativní vliv tohoto technického rozvoje – víra v něj má tendenci nahradit náboženskou víru.³³

Heretica však nebyla jen politicky zaměřeným časopisem. Je třeba zdůraznit právě víru v umění, které dokáže bojovat proti racionalistickým ideologiím. Zároveň je patrný vliv francouzského existencialismu a filosofie Søren Kierkegaarda. Umělecky se snažili ztvárnit „en smertelig, men frygtløs længsel efter forvandling af menneskers sind og de menneskelige tilværelsesformer, en næsten religiøs forventning om kulturens frelse og genfødslen af den faldne europæiske aand.“³⁴ Touhu po přeměně lidské mysli a lidského bytí lze v souladu s existencialismem interpretovat jako touhu po přechodu od neautentické existence k autentické. Autoři kolem *Heretik* chtěli s pomocí umění přimět lidi zamyslet se nad svou existencí a posunout je směrem k autentickému životu.

³² Wivel, „Indledning.“ In: *Heretica. En antologi af essays og digte fra tidsskriftets seks årgange*, s. 11 – 12.

³³ Srov. Wivel, „Fem Brød og to Fisk“. In: Erling Nielsen (ed.), *Dansk litterær debat 1950 – 75*, s. 20.

³⁴ Wivel, „Indledning.“ In: *Heretica. En antologi af essays og digte fra tidsskriftets seks årgange*, s. 15.

3 *Lhář* jako dílo křesťanského existencialismu

Lhář byl po svém odvysílání a vydání velmi příznivě přijat kritiky. V prvních dvou letech vychází na Hansenovu knihu desítky recenzí, žádná však nenazývá román explicitně jako existencialistický. Teprve v 70. letech se objevuje několik článků, které pohlíží na *Lháře* jako na ztvárnění existencialistických myšlenek v próze.³⁵

V této kapitole analyzuji román *Lhář* z hlediska jeho existencialistického vyznění. Soustředím se na zastoupení hlavních rysů existencialismu (především individuální volba, čin a zodpovědnost), dále na neautentickou a autentickou existenci a otázku mezní situace. Z hlediska přiřazení ke křesťanskému existencialismu se zaměřuji na vztah hlavního hrdiny k Bohu a obecně na význam Boha pro autentickou existenci.

3.1 Základní rysy existencialismu ve *Lháři*

Existencialismus klade důraz na jedince a vyzdvihuje individualitu nad kolektiv. Hlavní postavou románu *Lhář* je Johannes Vig, muž ve středních letech, který je kostelník a učitel na malém dánském ostrově Sandø. Johannes je individualista, nesplývá s masou obyčejných lidí. Naopak se od ostatních výrazně liší, ať už nelichotivými atributy jako alkoholismus a pověst svůdce, nebo svou zálibou v citování známých autorů a oblíbenou hrou se slovy. Johannes nemá potřebu vytvářet si přátele a ve svém životě nebere ohled na ostatní. Jeho nejbližšími jsou lovecký pes Pigro a láhev vína.

Johannes se tedy odcizil světu. Sám sebe nazývá „hostem“³⁶, „emigrantem“³⁷, „běžencem“³⁸ a „cizincem“³⁹. Často si stěžuje, že nemá na ostrově kořeny, protože se sem přistěhoval. Zároveň si však tento pocit odcizení užívá, protože nestojí o pozornost ostatních a naopak se jí vyhýbá. Johannesův vztah k lidem je značně pokřivený. Je manipulátorem, rád si pohrává s osudy. Tato vlastnost se projeví především v přístupu k Annemari, Johannesově bývalé žačce. Ona ho miluje a v náznacích se mu to snaží sdělit. Johannes si nechce přiznat, že by i on k ní něco cítil, a místo toho si s ní jen pohrává. Flirtuje s ní a zároveň ji stále upomíná na Olufa, Annemarina oficiálního přítele a otce jejího dítěte. Johannes dokonce

³⁵ Srov. např. Grodal, „Sælens lyst og sjælens ubodelige ensomhed.“

³⁶ Hansen, *Lhář*, s. 21.

³⁷ Tamtéž, s. 67

³⁸ Tamtéž.

³⁹ Tamtéž, s. 93.

Annemari doslova nazve „loutkou“⁴⁰ a „hračkou“⁴¹. Vig dokáže manipulovat nejen s jednotlivci, ale i s davem. Příkladem je kázání v kostele, které Johannes jako zastupující kněz vede. Scéna je popsána jako střet jedince s anonymní masou a metaforicky ztvárňuje vztah Johannese k ostatním. Jako kněz káže z kůru, stojí nad farníky, cítí se nad nimi povznesený. Lidé dole musejí zvednout hlavy, aby na něj viděli. Pro Johannese představuje tento dav jen řadu bezejmenných obličejů: „Ano, uvědomuji si, že tu stojím a klidně se dívám dolů na ně. Vidím jejich obličeje, a přece je nevidím. Setkávám se s pohledy všech, a s žádnými pohledy se nesetkávám.“⁴² A právě tato scéna je pro Johannese důležitá. Uvědomí si svůj pokřivený vztah k ostatním lidem. „Vrtal jsem se v lidských osudech a otáčel jsem je,“⁴³ přiznává později.

Dalším typickým rysem Johannesovy osobnosti je přemýšlivost. Tento aspekt vyzdvihuje například Frederik Nielsen, který ve svém komentáři ke *Lháři* napsal: „Der var engagn en ø, på den bodede der en mand, der ikke havde det så godt, fordi han var for tænksum.“⁴⁴ Ve svém fiktivním deníku se Johannes zamýšlí nad životní prázdnotou a klade si filosofické otázky, které se dají označit jako existencialistické. Např.: „Kdo jsem já, který tu sedí? Někdo úplně cizí. Host okamžiku. Běženec na zemi.“⁴⁵ Hansen se ve svém románu v souladu s existencialismem zaměřuje na Johannese jako na konkrétní individuum, které si dokáže uvědomit vlastní existenci, zamýšlet se nad ní a následně se pokusit o její změnu.

Další z důležitých pojmů existencialistické filosofie představuje volba. Je tematizovaná i ve *Lháři*. Johannesovy volby jsou pouhým útekem od problémů. Má strach si na základě svých rozhodnutí vytvořit vlastní identitu, raději proto upadá do pasivity a vyhýbá se nepříjemnostem. Už jeho příchod na ostrov je útek – hrozilo, že se zaplete se ženou svého přítele, takže raději opustil město a odstěhoval se na malý neznámý ostrůvek. Když tento příběh vypráví Annemari, vytýká mu, že měl bojovat:

Ach, to bylo ale šlechetné! Řekla Annemari, ale měl jsi bojovat!

Bojovat? Řekl jsem, jak, bojovat? Vy mladí lidé máte rádi velká neforemná slova ze slovníku. Obrovská slova. Panebože.

Udělalš špatně, Johannesi.⁴⁶

⁴⁰ Hansen, *Lhář*, s. 95.

⁴¹ Tamtéž, s. 66.

⁴² Tamtéž, s. 93.

⁴³ Tamtéž, s. 121.

⁴⁴ Nielsen, *Dansk digtning i dag*, s. 48.

⁴⁵ Hansen, *Lhář*, s. 92.

⁴⁶ Tamtéž, s. 144.

Tato situace jen zdůrazňuje Johannesovu pasivitu, nedokázal se rozhodnout pro konkrétní čin, nepostavil se problému čelem, utekl před volbou. To je jeden z důvodů jeho neuspokojivého života. Na ostrov si totiž s sebou přinesl výčitky svědomí a úzkost, kterou svou pasivitou nemá šanci překonat. Jeho příběh můžeme také interpretovat jako cestu od pasivity k aktivitě, od nerozhodnosti k rozhodnosti. V druhé polovině románu se už objevuje situace, kdy Johannes bojuje s pohodlností nerozhodovat se, nejednat, a tím si nezpůsobovat problémy. Jedná se o cestu na ples u Rigmor v Næsu. Johannes se nemůže rozhodnout, jestli má na bal jít a setkat se tváří v tvář s Annemari, Harrym, Rigmor a dalšími. Původně nechtěl, ale po dlouhém uvažování se nakonec vypraví: „A tak jsem tedy na Næs přece jen šel. V půli cesty jsem se otočil. Šel jsem zpátky. Ale zase jsem se otočil.“⁴⁷ Tato zdlouhavá cesta na Næs symbolizuje Johannesovu cestu k autentické existenci. Udělá ještě spoustu chyb a párkrát se vrátí do neautenticity, než se dostane k cíli. Vrcholem rozhodnosti je pak Johannesův divoký běh za Annemari v závěru románu. Konečně jedná a je aktivní, avšak přichází pozdě a Annemari se mu už nepodaří získat.

Jak již bylo zmíněno, Johannes přichází na ostrov s úzkostí. Utekl před problémem, ze kterého měl strach. Později dojde k události, která Johannesovu úzkost ještě prohloubí. Stane se lodní neštěstí, při kterém se převrhne loď se dvěma mladými muži – Olufem (přítelem Annemari) a Nielsem. Olufovi se podaří přeplavat na malý ostrůvek a zachránit se, Niels utone. Johannes měl možnost výpravu zadržet, ale neudělal to. Odtud pramení jeho pocit viny. Výčitky svědomí ještě prohlubuje fakt, že Vig Olufa možná podvědomě nezadržel, aby mohl mít Annemari jen pro sebe. Johannes následně nenechá Olufa vypovídat se z neštěstí (Oluf sám totiž cítí vinu za smrt Nielse). Kvůli tomu Oluf zmalátní, ztratí zájem o život, o Annemari i o syna. Na konci románu se Johannes rozhodne jednat a překonat úzkost tím, že se pokusí vinu odčinit. Snaží se s Olufem promluvit o ztroskotání, ale je už pozdě: „Vězelo to v něm tak, že s tím navždy bude muset být sám.“⁴⁸ Vina hraje celkově důležitou roli v Johannesově rozhodování. Lze dokonce tvrdit, že všechny motivy Johannesova chování pramení z pocitu viny.⁴⁹ Přichází na ostrov, protože cítí vinu kvůli pletkám s vdanou ženou, odmítá Annemari kvůli pocitu viny vůči Olufovi, nechá u sebe ubytovat těhotnou dívku Elnu, aby se dobrým skutkem vykoupil z pocitu viny.

Spolu s volbou a rozhodováním zdůrazňuje existencialismus přijetí zodpovědnosti za své činy. U Johanneše se pocit zodpovědnosti projeví, když u sebe nechá ubytovat právě Elnu s dítětem. Johannes teď už není sám, má v domě nejen novou hospodyní, ale především

⁴⁷ Tamtéž, s. 135.

⁴⁸ Tamtéž, s. 188.

⁴⁹ Tento názor zastupuje např. Finn Stein Larsen, srov. Larsen: „Leviathans Kontur.“

nevinné dítě, které se samo o sebe nedokáže postarat. Za oba nese zodpovědnost. Vzhledem k předchozímu Johannesovu způsobu života je to podstatná změna. Příkladem Johannesovy nechuti přijmout zodpovědnost je například scéna v úvodu románu, procházka se psem Pigrem. „Půjdem se radši projít do Písků. No tak, pojď. Aha, ty mermomocí chceš za malým Tomem. Tak tedy jo, jdeme za Tomem.“⁵⁰ Tom je Annemarin syn, cesta za Tomem znamená tedy především návštěvu jeho matky. Johannes ji chce vidět, nechce ale být tím, kdo rozhodne. Zodpovědnost za svoji volbu tedy svaluje na psa. Snaží se odpovědnosti bránit – typický rys neautentické existence. Důkazem Johannesovy nechuti k zodpovědnosti je i jeho zamyšlení o smrti: „Smrt je spočinutí. Pak člověk někam patří. Nemá už žádné nepříjemnosti a zbaví se odpovědnosti.“⁵¹ Život je opakem smrti, člověk zde tedy nikam nepatří, má samé nepříjemnosti a tíživou zodpovědnost.

Další z klíčových pojmů existencialismu je svoboda (především v rozhodování), ke které jsme odsouzeni a kterou jsme si sami nezvolili. I ve *Lháři* se o svobodě hovoří s negativním nádechem:

Jo, člověk se může zkusit osvobodit vícero způsoby. Annemari se osvobodí raz dva tři, jedním škrtem pera. A je volná pro novou, překypující lásku. Ale proboha, ona přece volná není. Svazuje ji to, co si pamatuje. Svazuje ji tíživý sen o štěstí.⁵²

Z tohoto Johannesova zamyšlení vyplývá, že svoboda není možná, protože nás svazuje minulost a vzpomínky. Podle existencialismu ale člověka svazuje hlavně nutnost rozhodování. Annemari tedy ve šťastné budoucnosti nebrání vzpomínky na vztah s Olufem ani na nenaplněnou lásku s Johannesem. Svazují ji všechna rozhodnutí, která musela udělat a která vedla k současnému stavu.

Svět je pro Johannese při jeho neautentickém způsobu života nesmyslný, nepochopitelný až absurdní. Stejně takový přijde i Rigmor: „Už dávno jsem si uvědomila, že je [život] nesmyslný, naprosto nesmyslný.“⁵³ Absurdita se koneckonců skrývá už v prvním slově, který Johannes v románu pronese. Přichází k němu Annemari s kávou a odehraje se tento rozhovor: „Jseš tu, Johannesi? ptá se ve dveřích. Chvíli čekám a nepouštím její hlas z ucha. Ne! odpovídám potom.“⁵⁴ Replika, která ne náhodou připomíná dialog z absurdního dramatu.

⁵⁰ Hansen: *Lhář*, s. 13.

⁵¹ Tamtéž, s. 83.

⁵² Tamtéž, s. 36.

⁵³ Tamtéž, s. 162.

⁵⁴ Tamtéž, s. 15.

3.2 Neautentická vs. autentická existence Johannese Viga

Z rozboru existencialistických znaků v románu jasně vyplývá, že Johannes Vig je člověk ukotvený v neautentické existenci. Ta se projevuje především jeho výraznou pasivitou a spokojeností v roli pozorovatele. Hned na prvních stránkách románu se dozvídáme, že bude brzy jaro, led kolem ostrova praskne a lze očekávat zlomové události. Johannes to popisuje těmito slovy:

Jaro je samá nepříjemnost. Až led pukne a moře bude volné, něco se asi stane. To asi budeš mít o čem přemýšlet, Annemari. Pak tenhle inženýr, Alexandr, odjede, a co potom, Annemari? A Oluf se asi vrátí domů, a co pak, Annemari?

Ale to všechno se mě netýká. Do toho nám dvěma nic není, co Pigo? Ne, my čekáme na sluku.⁵⁵

V tomto úryvku je zajímavé si povšimnout jednání jednotlivých aktérů. Každý kromě Johannese totiž vykoná nějakou činnost. Alexandr odjede, Oluf se vrátí, Annemari bude přemýšlet. Jenom Johannes bude čekat.

Johannesovou pasivitou a nechutí jednat trpí především Annemari. Uvědomuje si, jak moc se v tomto ohledu liší Johannes od Harryho: „Nejsem slepá a je mi jasné, že v mnoha věcech nad ním máš vrch. Ale když si srovnám, jak málo je v tobě odvahy ... a divokosti.“⁵⁶ Na Johannesovu obranu je třeba dodat, že jeho pasivita se projevuje jen ve vztahu k ostatním lidem v rámci osobního života. Ve svém povolání je ale naopak velice aktivní. Dá se říci, že je výborný pedagog. Pracuje s dětskou zvědavostí a dokáže zaujmout pozornost svých žáků. Tento rozkol mezi pasivitou a aktivitou souvisí s Johannesovým přijímáním rolí – schovává se za roli učitele, kněze, v podstatě i lháře, a v těchto svých rolích je aktivní. Sám za sebe, jako člověk bez masky, však jedná pasivně.

Johannes rád nezúčastněně pozoruje „dramata“, která se odehrávají kolem něj. Svědčí o tom například jeho rozhovor s Elnou, těhotnou dívkou, která se potřebuje vypovídat:

Pojď se na chvíli posadit, Elna. Tolik na práci toho snad nemáš.

Proč si jenom takhle vymýšlíš? říkám si, není to přece z ochoty pomoci, ale jen z tulákovy chuti pozorovat.⁵⁷

⁵⁵ Hansen, *Lhář*, s. 7.

⁵⁶ Tamtéž, s. 32.

⁵⁷ Tamtéž, s. 72.

Johannesův život výrazně ovlivní událost, ke které dojde v kostele při nedělní bohoslužbě. Jak bylo řečeno v předchozí kapitole, Johannes na ostrově pracuje nejen jako učitel, ale i jako zastupující kněz. Moře je zamrzlé a duchovní z pevniny nemůže přijet, proto nedělní bohoslužbu vede právě učitel na Sandø. Je třetí neděle v půstu, v plánu je tedy text o nečistém duchu z Lukášova evangelia. Johannes má za sebou emočně náročné dva dny: Annemari se mu nepřímou vyznala, teď je řada na něm, aby se k jejich možnému vztahu vyjádřil. On však tradičně odmítá jednat a raději se vymlouvá na Olufa, který je přece její oficiální přítel. Navíc Johannes začíná tušit, že Annemari by mohla odejít pryč s Harrym, a tím pádem by ji ztratil nadobro. Ráno před bohoslužbou si dá Johannes skleničku alkoholu na uklidněnou, což také zvýší jeho empatii a představitivost. V biblickém textu, který má při kázání rozebírat, se hovoří o vyhnání zlého ducha, který se však vrací v podobě mnohem horší.⁵⁸ S narážkou na tento biblický text se Johannes cítí před mší doslova „vymetený a ozdobený“⁵⁹. Když už stojí připravený na kazatelně, má pocit, že ho naplňuje určitá neznámá síla. Tuto posedlost přiřkne Dáblu. „Když jsi vstával, zaplnil tvoji prázdnotu cizinec, cizinec mocnější než ty.“⁶⁰ Johannes cítí obrovskou moc nad ostatními, kterou chce využít. Pronáší plamenná slova, manipuluje a svádí lidi v kostele. Ti na něj fascinovaně zírají a hltají jeho projev.⁶¹ Po kázání jako by Dábel z knězova těla opět odešel. Johannes cítí obrovskou únavu a zmatek.

Kázání v kostele se odehrává v šesté kapitole, tedy přesně uprostřed románu. Toto umístění je příznačné, v terminologii Karla Jasperse bychom totiž tuto událost mohli označit za Johannesovu mezní situaci. Přivodí mu etický otřes, který ho přiměje zamyslet se hlouběji nad životem. Natanaelovi, fiktivnímu adresátovi svého vyprávění, to líčí těmito slovy:

Co si o té historce myslíš, Natanaeli? To přece určitě bylo něco pro tebe. Vždyť ty chceš naléhavě doznání. No a já jsem se tedy přiznal, že jsem se během té pobožnosti cítil posedlý samotným d'áblem. [...] Že jsem nebyl to, ani ono, ale byl jsem v nitru prázdny a najednou jsem byl svědkem samým. No ano, cítil jsem se mezi lidmi v kostele jako cizinec, a odcizil jsem se natolik, že jsem byl jako sám d'ábel! [...] Jo jo, Natanaeli, možná řekneš to, co jsem si v sakristii říkal já: Když člověk pije po ránu na lačno, trochu z toho blbnout musí. Že ano!⁶²

⁵⁸ Text Lukášova evangelia je podrobněji rozebírán v oddíle 4.5.

⁵⁹ Hansen, *Lhář*, s. 93.

⁶⁰ Tamtéž, s. 94.

⁶¹ V této situaci můžeme vzhledem k poválečné době vidět parafrázi na Hitlerovy rozohněné projevy, při kterých dokázal zmanipulovat dav.

⁶² Hansen, *Lhář*, s. 100.

Johannes ovšem nebyl svůdcem a cizincem jen mezi lidmi v kostele při bohoslužbě, ale už dávno předtím. Ovšem teprve zde mu to dochází.

Mezní situace bývají často spojeny s přítomností smrti. I ve *Lháři* nacházíme tento motiv. Johannes se na kůru, odkud káže, setkává se smrtí doslova tváří v tvář. „V chóru ve zdi s vítězným obloukem je hrubá kamenná hlava, obrácená k oltáři.“⁶³ Tato kamenná hlava, kterou má kněz sloužící mši před očima, představuje zlo a temné síly. Může to být hlava přírody (Johannes ji několikrát připodobňuje k hlavě tuleně, který ho vylekal při lovu, a také k samotnému ostrovu), anebo přímo symbol smrti, což Johannes explicitně vyjádří na konci románu: „Určitě to je hlava smrti, zániku, hlava zapomenutí a nesmyslnosti.“⁶⁴

Po tomto mezním prožitku se Johannesův postoj k životu změní. Bylo by však naivní očekávat, že autentické existence dosáhne okamžitě. Za zmínku však stojí událost bezprostředně po mši. Cestou z kostela ho svezí Rigmor, žena, která Johannese miluje a která svými životními názory představuje ženskou obdobu hlavního hrdiny. V autě s nimi jede ještě Annemari a Olufova matka. Johannes během jízdy upozorní všechny ostatní na zaječí zápas, který zahlédl z okna. Tento boj dvou samců o samici lze interpretovat jako souboj dvou mužů (Johannes a Harry) o jednu ženu (Annemari). Až doteď se ale Johannes jakémukoliv boji vyhýbal, o Annemari neusiloval, natož aby se pro ni, i metaforicky, bil. Zaječí zápas je znakem aktivity a jednání, je to ta „divokost“, kterou Annemari v Johannesově chování tolik postrádala. Johannes v autě pronese:

Daly jste si někdy takový chomáč zaječích chlupů k obličeji, řekl jsem, když je ještě teplý a jsou v něm kapky krve? A čichly jste si k němu? To je divoký!

Divoký! opakoval jsem, poněvadž jsem si to zřetelně pamatoval.⁶⁵

Po cestě autem následuje oběd u Marie, Olufovy matky. Marie je pro Johannese vzorem – našla na ostrově kořeny, i když se zde nenarodila. Dokázala odstříhnout minulost a žít podle svého přesvědčení. Právě u ní Johannes dostává spásný nápad, který se v podstatě stane smyslem jeho života a zaplní jeho existenciální prázdnotu. Rozhodne se vytvořit topografické dílo o ostrově Sandø.⁶⁶ Dokladem „správné cesty“, kterou Johannes nastoupil, je událost ve škole, která následuje po obědě u Marie. Učitel sedí nad prvním sešitem, do

⁶³ Hansen, *Lhář*, s. 62.

⁶⁴ Tamtéž, s. 187.

⁶⁵ Tamtéž, s. 103 – 104.

⁶⁶ V této souvislosti se nabízí srovnání s Hansenovou tvorbou – po *Lháři* už nenapsal žádné beletristické dílo, věnoval se pouze literárním, historickým a etnografickým studiím a esejím. Hlavním dílem z této doby je monumentální kulturněhistorické dílo *Orm og Tyr* (srov. např. Schmidt, „En dagbog i en novelle i en roman“. In: *Læsninger i dansk litteratur 1940 – 1970*, s. 74).

kterého se rozhodl zapsat své topografické dílo, a najednou má pocit, že se mu otevřela školní třída:

A tu mě přepadla ona lehká veselost, jež předchází okamžiku, kdy člověka dostihnou temné myšlenky.

Znovu jsem si vzpomněl na ony zlé chvíle v kostele, kdy jsem se cítil potrefený [...], posedlý svůdným duchem. Ano, možná jsem si tu posedlost přivodil sám. [...] Vrtal jsem se v lidských osudech a otáčel jsem je.⁶⁷

Toto „přijetí třídou“ je Johannesův další mezní zážitek, uvědomuje si negativní rysy svého dosavadního života. Konečně získává pocit, že dráha učitele i jeho život mají nějaký smysl, že konečně někam patří.⁶⁸

Johannes se pokouší o autentickou existenci, podaří se mu jí ale dosáhnout? Aktivně jednat začíná teprve ve chvíli, kdy se vrátí Oluf a potvrdí mu rozchod s Annemari. Nyní už Johannes nemusí brát ohled na jeho city a divoce (ano, opět toto slovo zdůrazňující v románu aktivitu a rozhodnost) utíká k Annemari. Přijde však pozdě, ona už strávila noc s Harrym a odjíždí. Johannes tedy prohraje „zaječí souboj o samici“, který tehdy viděl z okna auta. Následně Johannes zapomíná svá předsevzetí, nezachová se zrovna eticky a vyspí se s Rigmor, s vdanou ženou, o které ví, že ho miluje. V podstatě teprve tato událost mu otevře oči a utvrdí ho v důležitosti autentického způsobu života. Je to jeho další mezní situace. Zároveň tím přivede na novou cestu Rigmor, která se do té doby utápěla v pocitu nesmyslnosti a bezvýznamnosti existence. Přesvědčí ji nastoupit stejnou cestu, jako on, osvobodí ji od nihilismu a pomůže jí najít smysl života v pomoci bližním. Po společném symbolickém lovu sluky se zdá, že oba dosáhli autentické existence. Co se týče Johanneše, nemůžeme si ale být tak jisti. Johannes je lhář, na to upozorňuje už název románu, a potvrzují to i mnohá další místa v textu. Deník, který Johannes píše, je fiktivní – jak se později ukáže, byl napsán rok po událostech. Dá se tedy předpokládat, že popisovaná realita je podávána zkresleně. Proto si nemůžeme být jisti, zda i závěrečné rozuzlení a Johannesovo líčení nového života je zcela pravdivé.⁶⁹

⁶⁷ Hansen, *Lhář*, s. 121.

⁶⁸ Johannes později tuto situaci vypráví Rigmor a doslova říká: „A ona (pozn. třída) mě přijala a za sebe samu mi odpustila. Teď do ní patřím, moje drahá.“ (Hansen, *Lhář*, s. 140).

⁶⁹ Ole Wivel, blízký spolupracovník a přítel Martina A. Hansena, upozornil ve svém úvodu ke sbírce recenzí a článků týkajících se *Lháře* na Hansenův původní záměr napsat román o přerodu estetika v etika (srov. Wivel, „Indledning“. In: Wivel, *Omkring Løgneren*, s. 11). Na sklonku léta 1950 (tedy již po odvysílání *Lháře* v Dánském rozhlasu) však píše Martin A. Hansen v dopise Ole Wivelovi: „den skulde være Degnens Forandringshistorie, og jeg brugte anspændt alle Midler for at det skulde lykkes [...]. Men selv ved Johannes Vigs og min fælles Vilje gik det ikke at forandre ham.“ (citováno podle: Wivel, „Martin A. Hansen. Fra Krigens Aar til Døden.“, s. 316). Na podzim roku 1951 si pak Hansen poznamenal do svého deníku: „Men Skikkelsen satte sig imod den Udvikling – kunde ikke forvandles, men hærdes og finde et etisk-religiøst Syn.“ (citováno

3.3 Vztah Johannese Viga k Bohu

Je Johannes Vig věřící, a pokud ne, stane se jím v závěru románu? Otázka, na kterou se ve *Lháři* těžko hledá odpověď. Jisté je, že křesťanství hraje v románu důležitou roli. Je dáváno do protikladu s pohanstvím, které kdysi na ostrově vládlo. V textu se Johannes často odvolává k biblickým citátům a celý román je prostoupen křesťanskou symbolikou.

Johannesův vztah ke křesťanství je ovšem rozporuplný. Sám sebe nazývá diletantem ve víře:

Diletant ve víře. Možná bys teď chtěl vědět, co těmi slovy myslím, Natanaeli. Snad nevěřícího, který věří tomu, čemu nevěří. No dobrá, myslím těmi slovy zkrátka a dobře: diletant ve víře!⁷⁰

Tento „diletant ve víře“ je paradoxně zastupujícím knězem. Když se ho Harry přímo zeptá, jestli věří, Johannes odpoví: „Ano, samozřejmě.“⁷¹ Tato jasná odpověď je pravděpodobně lež. K Johannesovi se vzhledem k jeho způsobu života lépe hodí jeho vlastní pojmenování „diletant“. Navíc jako lhář často lže právě lidem v reálném životě, zatímco v rozhovorech s fiktivním Natanaelem je relativně upřímný. Johannes se k otázce víry ještě jednou explicitně vyjadřuje. Po nevěře s Rigmor tvrdí, že v Boha už věří. To lze chápat jako důkaz, že dříve (při rozhovoru s Harrym) v Boha nevěřil. Zlomovým bodem může být kázání, při kterém se střetává Ďábel a Bůh. Johannes stojí na kůru, cítí se posedlý Ďáblem. Přesně proti němu visí na oltáři obraz Kristova vzkříšení. Tváří v tvář tak na sebe hledí dvě protikladné mocnosti – Bůh symbolizovaný obrazem vzkříšení a Ďábel, který posedl Johannese. Sílu Boha si Johannes uvědomí ve chvíli, kdy hledí dolů na farníky. Všichni se nechali svést knězem-Ďáblem, až na Line, vdovu po rybáři. Ta hledí vzdorovitě do země. Teprve na Johannesovu konkrétní otázku, zda ji Bůh v těžké situaci pomohl, odpoví přesvědčivě, hrdé ano. Tuto situaci můžeme interpretovat mimo jiné tak, že Line jako jediná má opravdovou víru a vztah k Bohu a to jí dá sílu odolat svodu Ďábla. Tato demonstrace boží moci mohla přesvědčit Johannese o síle víry.

podle Wivel, „Indledning.“. In: Wivel, *Omkring Løgneren*, s. 12). Podle Hansena tedy Johannes neprojde změnou, ale přesto dospěje blíže k eticko-náboženskému stádiu. Ole Wivel to vyjádřil slovy: „Han [Johannes] forandrer sig ikke, men han forstaar.“ (srov. Wivel, „Lidt om Løgnerens baggrund.“ In: Hansen, *Isen bryder*, s. 9). Z tohoto přesvědčení vychází i Thorkild Bjørnvig, podle jehož názoru jediný, kdo se v románu změní, je Rigmor (srov. Bjørnvig, „Kains Alter. Martin A. Hansens Digtning og Tænkning.“, s. 243).

⁷⁰ Hansen, *Lhář*, s. 81.

⁷¹ Tamtéž, s. 29.

Snad nejvíce se Johannes přiblíží k Bohu po milostném aktu s Rigmor. „[...] právě teď věřím,“⁷² odpovídá Johannes na její otázku, zda věří v Boha. Může to být proto, že se sám přesvědčil o slovech v Lukášovu evangeliu, tedy textu, který předčítal v kostele. Zlý duch se vrátil v ještě horší podobě a Johannes se dopustil skutečného hříchu, když svedl ženu svého přítele. Před kázáním Johannes tvrdí, že textu nerozumí a během bohoslužby je to patrné, protože nemá co říct. Teprve po milostném aktu s Rigmor pochopí pravý význam textu, proto také teprve teď nachází Boha.

Otázkou zůstává, co je to za Boha, ke kterému si Johannes v závěru příběhu najde cestu.

Den gud, Johannes møder her, ikke er den åbenbarede gud i skyen. Det er gud møjsommeligt udfældet af skæbnevejenes fixerbillede. Det er en gud, der møder ham i kamp på hans egne våben, som modspiller i en snedig, listig planlægning. [...] Johannes'gudsforestilling er indirekte en refleks af hans desillusionerede erfaringer om det menneskelige handlingsliv.⁷³

Vyplývá z Johannesovy povahy, že nemůže věřit v ortodoxně pojatého křesťanského Boha. To by byla až přílišná změna, kterou ani Hansen nezamýšlel.⁷⁴ Johannesův Bůh je obecně víra v dobro, ve štěstí a spokojenost, kterou může přinést jen autentická existence. Johannes říká Rigmor: „Až dojdeš k nejzazšímu bodu nesmyslnosti, tak uvidíš, že to všechno je bitevní pole, kde se bijí dvě moci. A žádná země nikoho neexistuje.“⁷⁵ Bůh je tedy pro Johannese harmonie, místo, kde se spojí všechny protiklady.

⁷² Hansen, *Lhář*, s. 161.

⁷³ Tamtéž, s. 146 – 147.

⁷⁴ O Hansenově úmyslu změnit hlavní postavu od estetika k etikovi srov. podkapitolu 3.2.

⁷⁵ Hansen, *Lhář*, s. 168.

4 Křesťanská symbolika v románu *Lhář*

4.1 Křesťanské symboly v umění

Symboly a symbolika se staly v současné době velice populárním tématem. Přitom je ale pojem „symbol“ užíván s matoucí mnohostranností. Objevuje se mimo jiné v umění, filosofii, náboženství, esoterice, psychologii, ale také v logice a algebře.

Symbol pochází z řeckého *symbolon*, které znamená znak, značku nebo poznávací znamení. Slovo *symbolon* je odvozeno od slovesa *symbollein* = dávat dohromady, slučovat, spojit na smysluplném místě.⁷⁶ Symbol totiž ve starém Řecku představoval na dva kusy rozlomenou věc (nejčastěji hliněnou destičku), jejíž díly bylo nutné spojit opět dohromady, aby předmět znovu nabyl významu. Když se loučili dva přátelé (nebo třeba věřitel a dlužník), rozlomili symbol, který při dalším setkání sloužil jako poznávací znamení.⁷⁷ I v dnešním slova smyslu představuje symbol spojení dvou částí – viditelné s neviditelnou.⁷⁸

Teorií symboliky se zabývala a zabývá řada badatelů. Mnoho z nich vychází z již klasické klasifikace znaků Charlese Sanderse Peirce, který znaky rozdělil do tří skupiny podle vztahu mezi označujícím a označovaným. Znaky se podle Peirce dělí na tři skupiny – *ikony* (fungují na základě faktické podobnosti mezi označujícím a označovaným), *indexy* (fungují na základě skutečné, prožívané souvislosti mezi označujícím a označovaným) a právě *symboly*, které fungují na základě konvenčně stanovené, naučené souvislosti mezi označujícím a označovaným, která je dána v podobě pravidla.⁷⁹

Peircovo pojetí symbolu však nachází uplatnění spíše v lingvistice, pro literární vědu jsou tyto definice ne zcela adekvátní. Symboly v literatuře totiž nemusí fungovat pouze na základě konvenčně stanovené souvislosti – v konkrétním literárním díle mohou získat aktuální význam, který je mimo toto literární dílo netypický (například v románu *Lhář* symbolizuje fialka mimo jiné smrt, ovšem v květomluvě a obecné symbolice květin se k této rostlině pojí atributy skromnost a láska). Aspekt mnohoznačnosti a nekonvenčnosti obsahuje definice Simony Koryčánkové: „Symbol je ve své podstatě mnohoznačný, to znamená, že zahrnuje nejen širokou škálu možných významů v určitém kontextu, ale také množství jeho použití v různých jiných kontextech.“⁸⁰

⁷⁶ Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 8.

⁷⁷ Tamtéž.

⁷⁸ Tamtéž, s. 8.

⁷⁹ Hrabák, *Úvod do studia literatury*, s. 21 – 22.

⁸⁰ Koryčánková, „Poetika ruského symbolismu“, In: *Manifesty ruského symbolismu*, s. 28.

Symbol hraje důležitou roli nejen v literatuře, ale i v náboženství. Všechna náboženství vyjadřují své ústřední pojmy pomocí symbolů, které jsou hlavním prvkem náboženské identifikace. Řada křesťanských symbolů však byla postupně převzata sekularizovanou společností a ztratila původní význam (například kříž je nošen jako šperk bez hlubšího náboženského obsahu).

Křesťanské symboly jsou specifickou oblastí symboliky. Odkazují k Bibli, ať už ke konkrétnímu biblickému příběhu, či k obecnějším myšlenkám. Teolog František Mrázek Dobiáš charakterizuje podstatu křesťanského symbolu takto:

Víc a více v našem církevním výtvarnictví (v církevním tisku, v chrámové malbě, v ozdobě stolu Páně, na záložkách do knih a na dopisnicích) se uplatňuje výrazná a úsporná řeč křesťanských symbolů. Symbol je znamení, které podle svého zevního významu skrývá v sobě ještě zvláštní vnitřní zpodobňující smysl. Úkolem symbolů pak je, aby svou vnější výtvarnou podobou navodily v naší mysli zvěst, událost nebo děj, jehož jsou zkratkovitým symbolickým výrazem.⁸¹

Podle Dobiáše je tedy hlavní výhodou křesťanských symbolů jejich výrazná a úsporná řeč. Jsou zkratkovitým výrazem biblického příběhu a myšlenky. Díky tomu jsou hojně využívány v umění.

Jedním z hlavních teoretiků křesťanské symboliky je německý teolog Paul Tillich. Náboženské symboly se podle něj liší od ostatních symbolů tím, že znázorňují a reprezentují transcendentní skutečnost. Jenom díky nim můžeme tuto skutečnost poznat, sama o sobě je totiž nedefinovatelná. „Naar vi skal udsige noget om det religiøse, kan det kun lade sig gøre at tale i symboler, vi kan ikke tale adækvat her.“⁸² Křesťanské symboly hrají tu nejdůležitější roli v samotném chápání náboženství, význam mají ale i pro náboženské umění. V předmluvě k *Lexikonu symbolů*, který se zabývá křesťanskou ikonografií, se dočteme:

Řeč symbolů je jazykem náboženství pro to, co přesahuje lidský rozum. Je tajemstvím a zjevením v jednom; zastírá svaté pravdy profánnímu pohledu, zároveň je ale zjevuje všem, kteří vědí, jak v nich číst. Tímto způsobem stál náboženský jazyk symbolů vždy v úzkém vztahu k náboženskému umění.⁸³

Křesťanské symboly však nenacházíme pouze v ryze náboženském umění, nalezneme je i u ateistických autorů. Řada křesťanských symbolů se totiž stala natolik profánní, že jejich prvotní biblický význam je zastíněn. Například kříž na hrobech většina lidí chápe jako symbol

⁸¹ Dobiáš, „Řeč křesťanských symbolů.“ Citováno podle: <http://javor.cechove.cz/clanky/rec-krestanskych-symbolu.html>.

⁸² Holm, *Paul Tillich*, s. 48.

⁸³ Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 8.

smrti, aniž by si s ním spojila ukřižování Krista. Stejně tak je had chápán jako symbol lsti a proľhanosti pro svou kluzkou kůži a nevyzpytatelný pohyb, na začátku však stojí biblický příběh o stvoření světa.

Ani křesťanské symboly (stejně jako všechny ostatní symboly) nelze interpretovat jednoznačně a samotný výklad je vždy do určité míry subjektivní proces. Jeden symbol může odkazovat k různým místům Bible, k rozdílným příběhům, může díky tomu nabýt až protikladných významů. Například hlavní představitel v románu *Lhář* je nositelem jména Johannes. Toto jméno může v křesťanské symbolice odkazovat přinejmenším ke dvěma biblickým postavám – Janu Křtitelovi a Janu Evangelistovi a zároveň k velkému počtu světců nesoucí toto jméno (například Jan Nepomucký nebo Jan od Kříže). Teprve vzhledem ke kontextu je patrná paralela mezi Johannesem Vigem a Janem Evangelistou.⁸⁴

4.2 Martin A. Hansen a křesťanská symbolika

V tvorbě Martina A. Hansena hraje křesťanství důležitou roli. Byl křesťanem a tato skutečnost se odráží i v jeho pojetí existencialismu. Podle něj je autentická existence křesťanskou existencí, je podmíněná přijetím víry v Boha.⁸⁵ Zásadní význam křesťanství pro Hansenovu tvorbu zdůraznil dánský kněz a literát Aage Krohn:

Man kan ikke komme uden om Martins kristendom, den er af største betydning for ham selv personligt og for hans forfatterskab. Uden hans kristentro kan man ikke nå til en virkelig forståelse af ham som digter, kunstner, fortæller og budbringer.⁸⁶

Dalším z rysů Hansenovy tvorby je bohatá symbolika. „For den der elsker symbolik [...] er der nok at hente hos Martin A. Hansen,“⁸⁷ napsal Harry Andersen ve své analýze *Lháře*. Křesťanské symboly nacházíme v Hansenových povídkách (například povídka *Agerhønen* ze stejnojmenné sbírky)⁸⁸ i románech (vedle *Lháře* můžeme zmínit román *Šťastný*

⁸⁴ Více k paralele Johannes Vig a Jan Evangelista v oddíle 4.3.1.

⁸⁵ Srov. Krohn, *Martin A. Hansen og evangeliet*, s. 79.

⁸⁶ Tamtéž, s. 60.

⁸⁷ Andersen, „Martin A. Hansens *Løgneren*.“, s. 72.

⁸⁸ V povídce „*Agerhønen*“ je hlavním symbolem křepelka, která se nečekaně objeví na prahu domu, kde vládne bída a rodina pořádně nemá co jíst. Symbol odkazuje na Ježíše Krista a dále pak na biblický příběh o nasycení hladových v poušti stejně jako na příběh o deseti pannách, připravených na Kristův příchod.

Kryštof)⁸⁹. Hansen byl bezesporu znalcem křesťanské symboliky a dobře ji zapracoval i do románu *Lhář*.

Jedním z neanalyzovanějších symbolů tohoto románu je sluka, lze ho totiž interpretovat na několika rovinách (křesťanské, erotické, lovecké) a v ději hraje významnou roli. Symbolické vyznění získávají i jména a čísla. Erik M. Christensen přišel v 60. letech s teorií kříže jako klíčového symbolu v románu *Lhář*.⁹⁰ Když tento román poprvé vyšel, byla na titulní straně umístěna ilustrace znázorňující ruce s tužkou zapisující do sešitu (odkaz na Johannese) a na zadní straně knihy byla otištěna mapa Sandø, kterou nakreslil sám Hansen.⁹¹ Pozdější vydání pak vyšla s touto mapkou na přebalu, v českém překladu je Hansenova kresba umístěna na přední a zadní předsádce. Na mapě je nakreslen ostrov Sandø s jeho nejdůležitějšími místy, která jsou náležitě popsána v rejstříku. Erik M. Christensen se ve své teorii zaměřil právě na tuto mapu. Vycházel z děje románu a nakreslil spojnici mezi školou (první kapitola začíná ve škole) a kostelem (šestá kapitola vrcholí nejdůležitější scénou – kázáním v kostele). Druhou přímkou vedl z Mariina domu (po kázání v kostele sem odchází Johannes) k domu Rigmor (11. kapitola a tedy Johannesův fiktivní deník končí u Rigmor na Næsgårdu). Obě přímkové se protínají v místě, kde stojí hostinec, ve kterém bydlí Annemari, a vytváří obraz kříže.⁹²

Analysen af romanen kommer til at korrespondere med denne tegning, hvis man vil acceptere, at romanens menneskelige og religiøse tematik i handlingsforløbet har yderpunkter og skæringspunkt som angivet.⁹³

Christensen tedy považuje kříž především za produkt děje, zároveň ale vzniklý symbol koresponduje s tematikou příběhu. Zůstává otázkou, zda si byl. Hansen tohoto kříže vědom a děj mu úmyslně uzpůsobil. Protknutí dvou přímek do daného tvaru může být pouze dílem náhody. Při interpretaci románu je však třeba zohlednit i tyto možná neúmyslné symboly. Hansen se mimochodem k tématu úmyslné a neúmyslné symboliky vyjádřil v interview, ve kterém odpovídal na otázky týkající se románu *Lhář* a jeho kompozice:

⁸⁹ Už samotné jméno hlavního hrdiny – Kryštof – je použito v symbolickém významu, odkazuje ke svatému Kryštofu, patronu pocestných (Hansenův hrdina je stále na cestě a navíc stejně jako jeho svatý patron hledá nejvyšší dobro). K paralele mezi *Šťastným Kryštofem* a *Lhářem* srov. Sørensen / Andersen / Møller / Østergård, „Lykkelige Kristoffer og Løgneren.“ In: *Meddelelser fra Dansklærerforeningen 1*.

⁹⁰ Srov. Christensen, „Ex auditorio. Kunst og ideer hos Martin A. Hansen.“, s. 249.

⁹¹ Tato mapka je přídána k diplomové práci jako příloha.

⁹² Srov. Příloha.

⁹³ Christensen, „Ex auditorio. Kunst og ideer hos Martin A. Hansen.“, s. 249.

[...] selve øen og den ensomme lærer bliver symboliske: De kommer til at betyde verden og det moderne menneske. Men det er ikke noget forfatteren har spekuleret ud først - - Det er intensiteten, der gør en fortælling symbolisk. Det er ubevidst symbolisme, og den er den bedste.⁹⁴

4.3 Symbolika jmen

Martin A. Hansen nevybírá jména pro postavy svých příběhů náhodně. Příkladem je úryvek z Hansenovy povídky „Midsommerfesten“ ze sbírky *Tornebusken*: „Navnet er vigtigt, det er alt. [...] Navngivningen er Personlighedens Befrugtning.“⁹⁵ Většina jmen v Hansenově tvorbě je symbolicky zvolena, napovídají o svém nositeli. Na začátku románu *Lhář* prosí Johannes Vig, aby jeho jméno nebylo vyslovováno příliš rychle. Znalci severogermánských jazyků pochopí, že spojení obou jmen vytvoří výraz „svig“, který můžeme přeložit jako „podvod, klam, faleš“.⁹⁶ Protipól k Johannesovi tvoří Natanael, adresát Vigova fiktivního deníku. Natanael je biblické jméno a odkazuje k člověku bez falše.⁹⁷ Do třetice se metafora lži objevuje v názvu ostrova – dánský výraz Sandø lze přeložit jako „písečný ostrov“ nebo také jako „ostrov pravdy“. Hansenova symbolická hra se slovy v tomto případě tvoří narážku na název románu i na samotnou postavu Johannese – je to lhář, který přichází na ostrov najít pravdu, tedy pravdivou (autentickou) existenci.⁹⁸

Vlastní i místní jména v románu *Lhář* lze interpretovat na několika rovinách. Jednu z nich tvoří zmíněná metafora lži, do další oblasti spadají jména odkazující k pohanské mytologii. Souvislost mezi mytologií a *Lhářem* je zdůrazněna přímo v románu – Johannes čte Ewaldovu tragédii *Baldrova smrt*. Dánský spisovatel Johannes Ewald⁹⁹ zpracoval ve svém dramatu příběh z pohanské mytologie, který se týká klasického milostného trojúhelníku. Baldr (= Johannes) miluje Nannu (= Annu, na první pohled nápadná podoba obou jmen)¹⁰⁰, kterou však získá Höd (= Harry, shoda prvních písmen).

⁹⁴ Citováno z: Pahuus, *Filosofisk antropologi*, s. 186.

⁹⁵ Hansen, „Midsommerfesten“. In: Hansen, *Tornebusken*, s. 103.

⁹⁶ Překladatel Robert Novotný tento problém vyřešil tak, že Johannesovi vložil do úst dodatek: „Johannes Vig. Je to cítit falší.“ (srov. Hansen, *Lhář*, s. 8).

⁹⁷ Johannes tuto skutečnost přímo zmiňuje: „Víš, o Natanaelovi se říkalo: Je to člověk bez falše.“ (srov. Hansen, *Lhář*, s. 7). Natanaelovo jméno je v duchu biblické onomatologie rozebráno v oddíle 4.3.2.

⁹⁸ Srov. Humpál, „Román o klamu a sebeklamu.“ *Tvar* 18/2004, s. 22.

⁹⁹ Erik M. Christensen považuje za významnou shodu křestních jmen Johannese Ewalda a Johannese Viga. Poukazuje na možný vliv Ewaldova deníku *Život a názory* na tvorbu Martina A. Hansena. V Ewaldově díle se dočteme o jeho nešťastné lásce k Arendse Huulegaard, jejíž iniciály A.H. se shodují s iniciály Annemari Høst. Nešťastnou lásku se Ewald snažil překonat vztahem k Birthe, toto jméno je ve *Lháři* také zmíněno, je to jméno z Johannesovy minulosti. Podle jeho vyprávění utekl z města právě kvůli této ženě a usadil se na Sandø (srov. Christensen, „Ex auditorio. Kunst og ideer hos Martin A. Hansen.“, s. 252 a 257).

¹⁰⁰ Johannes dokonce několikrát explicitně použije jméno Nanna při vyprávění o Annemari, např. „Jak jsem pospíchal, našel jsem navíc ve svém starém kabátě *Nanin* dopis. Chci říct Annemariin dopis. [...] Co tu *Nanna*

Některá jména tvoří paralelu k historickým postavám, jedná se především o postavu Olufa, jehož jméno odkazuje k řadě norských králů. Johannes ho přímo připodobňuje k vikingskému králi Olafu Trygvassonovi: „Jestli si chcete představit, jak vypadal Gunnar z Hlídarendi nebo Olav Tryggvason, tak se podívejte na Olufa!“¹⁰¹ Johannes si v tomto směru Olufa idealizuje. Do role statečného nepřemožitelného vikinga ho pasuje především z jednoho důvodu – s takovým bojovníkem není radno se pouštět do boje o Annemari. Odsud také může pramenit Johannesova zdrženlivost a pasivita ve vztahu k ní. Dalším odkazem k historické postavě je Harry, kterému Johannes říká Alexandr. Naráží tím na Alexandra Velikého, jednoho z nejslavnějších dobyvatelů. Harry je stavitel přístavních hrází, přichází s novinkou, se kterou chce „dobýt“ ostrov. Zároveň i dobude Annemari.

Jméno Harry symbolizuje také modernitu, novou dobu. Je odvozeno z anglického Henry, nejedná se tedy v žádném případě o jméno typické v severských zemích. Podobně funguje přezdívka Inženýr, kterou Johannes Harrymu propůjčí. Symbolizuje techniku a pokrok, protiklad ke konzervativnímu životu na ostrově.

Možným klíčem k interpretaci románu je i význam jmen v křesťanské symbolice. Jedná se především o jména Johannes, Natanael a Marie či Annemari.

4.3.1 Johannes

Jméno hlavního hrdiny románu *Lhář* lze do češtiny přeložit jako „Jan“. V biblické onomatologii je toto jméno chápáno jako odvozenina od starozákonního Jóchanan a vykládáno jako „Hospodin se smíloval“.¹⁰² Hospodin se smíloval nad Johannesem Vigem, když ho i přes jeho relativně hříšný život nezatratil a navedl ho na správnou cestu.

Ve vztahu k románu *Lhář* je důležitější novozákonní význam tohoto jména. Objevuje se u dvou biblických postav – Jan Křtitel a Jan Evangelista. Právě na svatého Jana Evangelistu (nazývaného také apoštol Jan, Jan Teolog nebo Miláček Páně)¹⁰³ chtěl podle všeho Hansen odkázat výběrem jména Johannes. Důvodů pro tuto domněnku je několik. Apoštol Jan je považován za autora čtvrtého evangelia - *Evangelia podle Jana* a také poslední knihy Nového Zákona *Zjevení* (často nazýváno *Apokalypsa*). Proto se stal patronem spisovatelů a k jeho atributům patří pero a psací potřeby. Zde nacházíme jasnou paralelu k Johannesu Vigovi. Literatura hraje v jeho životě důležitou roli (na stolku má Blicherovy

píše, to není důležitější, než kdyby ten dopis byl celý lidský věk nebo tisíc let starý.“ (Hansen, *Lhář*, s. 83, kurzíva RS).

¹⁰¹ Hansen, *Lhář*, s. 58.

¹⁰² Srov. Heller, *Výkladový slovník biblických jmen*, s. 215.

¹⁰³ Srov. Rulíšek, *Slovník křesťanské ikonografie*, nestránkováno.

Tažné ptáky, v kapse nosí sbírku básní, cituje slavná díla, sám píše fiktivní deník a nakonec se pustí do topografického díla o ostrově). Pero je také jedním z předmětů v Johannesově pokoji, který je explicitně zmíněn. Annemari si s ním pohrává při jejich dvou rozhovorech.¹⁰⁴

Další možnou paralelu představuje označení evangelisty Jana jako apoštola lásky. Jan se ve svých epištolách často zamýšlí nad pojmem láska, známý je především citát „Bůh je láska“ (1 J 4,16). V prvním listu apoštola Jana také najdeme tento výrok, který lze dát do souvislosti s Hansenovým románem: „Láska nezná strach; dokonalá láska strach zahání, vždyť strach působí muka, a kdo se bojí, nedošel dokonalosti v lásce.“ (1 J 4,18). Strach, respektive úzkost je jedním z pojmů existencialistické filosofie a strach hraje důležitou roli i ve *Lháři*. Johannesovi brání v autentické existenci strach – z ostatních lidí, z přílišného otevření se a odhalení vlastního nitra a především strach z lásky. Raději zůstává ve své bezpečné pasivitě a strachu se nepostaví. Proto také zákonitě nemůže získat dokonalou lásku.

Johannese Viga a apoštola Jana spojuje ještě jeden atribut: víno. Evangelista Jan je patronem vinařů, protože podle křesťanské tradice požehnal nádobu s otráveným vínem a zbavil tím jed jeho účinku. Pohár s vínem je dokonce jedním z jeho hlavních atributů při ikonografickém zobrazení.¹⁰⁵ Vztah Johannese Viga k vínu je více než kladný, do určité míry by se zde dalo hovořit o alkoholismu. Víno a tedy i pomyslný kalich si s Vigem spojují všichni obyvatelé ostrova.

Podle nedoložené legendy si svatý Jan před svou smrtí sám vykopal hrob ve tvaru kříže.¹⁰⁶ V této souvislosti se můžeme znovu vrátit ke Christensenově hypotéze.¹⁰⁷ Johannes svým pohybem po ostrově během tří dnů, o kterých vypráví, vytvořil kříž. Metaforicky si tak vykopal hrob. Nemusí se jednat přímo o předzvěst smrti, vytvořený kříž může být symbolem trvalého usazení na ostrově. Johannes si „vykopal“ hrob na místě, kde už zůstane. Díky topografické práci a díky vnitřní změně se už konečně cítí být součástí ostrova, a proto zde chce i spočinout.

¹⁰⁴ Násadka na pero a pero samotné může být také interpretováno jako symbol moci a nebo erotický symbol. Při rozhovoru v Johannesově pokoji sedí Annemari a láme násadku od pera. Snaží se tím nevědomky oslabit Johannesovu moc. Po hádce pak hodí násadku na podlahu a ta se zabodne do dřeva – ve freudovském duchu je vztyčená zabodnutá násadka interpretovatelná jako erotický symbol (srov. Riiskjær, „På sporet af udviklingsromanen“, *Kritik* 37/1976, s. 87 - 88).

¹⁰⁵ Srov. Rulíšek, *Slovník křesťanské ikonografie*, nestránkováno.

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž.

¹⁰⁷ Christensen ve své studii tuto Janovu legendu vůbec nezmiňuje (srov. Christensen, „Ex auditorio. Kunst og ideer hos Martin A. Hansen.“, s. 249).

4.3.2 Natanael

Johannes pojmenuje fiktivního přítele a adresáta svého vyprávění Natanael. „Jakže jsem ti to včera večer říkal? Natanael, ano! Musel jsem mít komu vyprávět. A tak jsem si tě *odkudsi* přivolal.“¹⁰⁸ Výraz „odkudsi“ směřuje k Bibli, právě zde se objevuje postava Natanaela. Zmínku o tomto apoštolovi ovšem nacházíme pouze v Janově (!) evangeliu. V ostatních evangeliích vystupuje podobná postava, ale pod jménem Bartoloměj. Předpokládá se, že jméno Natanael je apoštoloovo osobní jméno a pojmenování Bartoloměj zdědil po otci.¹⁰⁹ Tento apoštol je jedním z Kristových učedníků. Když Ježíš poprvé uvidí Natanaela, řekne o něm: „Hle, opravdový Izraelita, v němž není žádná lest!“ (J 1,47). V dánské Bibli najdeme místo slova „leť“ výraz „svig“.¹¹⁰ Natanael tedy představuje protiklad Johannese Viga, zatímco on je člověkem bez lsti, Johannes má leť zakotvenou přímo ve jméně.

Jméno Natanael lze přeložit jako „Daroval Bůh“.¹¹¹ Je tedy darem od Boha, který má Johannesovi pomoci najít správnou životní cestu. „Natanael har været et Middel for Johannes til at naa til Klarhed over sig selv. [...] Natanael er Midler til eller Stedfortræder for det guddommelige.“¹¹² Fiktivní adresát vyprávění je určitým prostředkem Vigovy analýzy sebe sama, stejně jako samotné psaní deníku. Podle Harryho Andersena je Natanael Johannesovo svědomí,¹¹³ podle Oleho Wivela je to „degnens antagonist, men ogsaa hans afspaltede bedre jeg“¹¹⁴. Zdá se, že Natanael nakonec svůj úkol splní a dovede učitele na Sandø ke změně. Se svým fiktivním přítelem se Johannes loučí slovy:

A ted' se musíme rozejít, Natanaeli. Víc už nesmím. Ale bojím se přestat. Bojím se, povídám. [...]

Sbohem, Natanaeli. Nerad tě vidím odcházet. Dosud jsem se tvářil, že jsem jakž takž klidný, jako by mi bylo lépe. A asi mi lépe je. Už nejsem jen nějaký návštěvník, nýbrž muž na svém místě.¹¹⁵

Martin A. Hansen zvolil jméno Natanael především z důvodu jeho biblické konotace. Americký literární vědec Richard B. Vowlese tvrdí, že Hansen měl k výběru jména Natanael i další důvod – nechal se inspirovat novelou francouzského prozaika a nositele Nobelovy ceny

¹⁰⁸ Hansen, *Lhář*, s. 20, kurzíva RS.

¹⁰⁹ Výraz Bartoloměj znamená Syn Zbrázděného a odkazuje k povolání otce apoštola Natanaela / Bartoloměje, který byl oráčem (srov. Heller, *Výkladový slovník biblických jmen*, s. 499).

¹¹⁰ Srov. Humpál, „Román o klamu a sebeklamu.“ *Tvar* 18/2004, s. 22.

¹¹¹ Srov. Heller, *Výkladový slovník biblických jmen*, s. 322.

¹¹² Bjørnvig, „Kains Alter.“, s. 245.

¹¹³ Srov. Andersen, „Martin A. Hansens Løgneren.“, s. 68.

¹¹⁴ Wivel, „Martin A. Hansen.“, s. 303.

¹¹⁵ Hansen, *Lhář*, s. 189.

André Gida.¹¹⁶ Jeho novela *Les Nourritures Terrestres* (do češtiny nepřeložena, název se překládá jako *Pozemské živiny*) je považována za Gidův manifest, ve kterém vyjadřuje požadavek na osvobození vlastního já od všech svazujících morálních a náboženských konvencí.¹¹⁷ Tato lyrická próza je vyprávěna imaginárnímu Nathanaelovi. Postava fiktivního adresáta má v novele stejnou funkci jako ve *Lháři*, tedy hlavní hrdina se jí zpovídá a vypráví jí o svém životě. Otázkou zůstává, zda Martin A. Hansen tuto novelu znal. Richard B. Vowlese tvrdí, že ano, někteří dánští literární vědci (např. Frederik Nielsen) se však k této skutečnosti staví skepticky.¹¹⁸ Ať už Gidova novela posloužila Hansenovi k inspiraci či nikoliv, křesťanská symbolika zde má větší význam a jméno Natanael Hansen zvolil především kvůli jeho konotaci „člověk bez falše“.

4.3.3 (Anna) Marie

Jedno z hlavních biblických jmen je Marie, matka Boží. V Hansenově románu nacházíme postavu Marie, pro kterou je právě mateřství hlavním atributem. Ztratila muže, má jen jediného syna Olufa, kterému obětuje vše, a do jehož života značně zasahuje (Oluf tráví většinu času u matky, Marie nemá ráda Annemarii, což může být i jedním z důvodů, proč se vztah mezi Olufem a Annemari nakonec rozpadá). Johannes ve svém vyprávění tento mateřský atribut vyzdvihuje, když se o Marii často zmiňuje jako o „Olufově matce“.¹¹⁹ Johannes dokonce několikrát použije pleonasmus „Marie, Olufova matka“: „[...] takže se dá říct, že jestli něco stojí na ostrově pevně, jestli něco k ostrovu bezesbytku patří, tak je to Marie, Olufova matka.“¹²⁰ Marie představuje do určité míry i matku pro Johannese. Tato skutečnost je patrná především po nedělní bohuslužbě, když Marie pozve Johannese k sobě na oběd. Marie je pro Johannese ideálem, dokázala se vyrovnat s minulostí (vzpomínky, které si chtěla zanechat, vtěsnila do alba s fotografiemi, ostatní prostě vymazala z paměti). Akceptovala svůj osud a žije podle svého přesvědčení a ve smíření s okolním světem. Johannes k ní proto vzhlíží podobným způsobem, jako vzhlíží dítě ke své matce.

Jméno Annemari lze interpretovat jako obdobu jména Marie. I Annemari je matkou, i když ne tak ideálně zobrazenou jako Olufova matka. Spíše připomíná svatou Marii Magdalénu (v češtině se ujalo jméno Máří). Máří Magdaléna byla oddanou učednicí

¹¹⁶ Srov. Vowlese, „Martin A. Hansen and the use of the past.“

¹¹⁷ Srov. např. Fryčer a kol., *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*, s. 313 – 314.

¹¹⁸ Srov. Nielsen, „Danske Digtere i det 20. Århundrede.“, s. 102 – 103.

¹¹⁹ Nejedná se o stylistický důvod (o Johannesovu snahu vyhnout se ve vyprávění opakování stejného jména), například na stránce 106 se jméno Marie objevuje šestkrát, zatímco výraz Olufova matka ani jednou.

¹²⁰ Hansen, *Lhář*, s. 108

a průvodkyní Krista, která ho doprovázela na křížové cestě a byla přítomna i jeho smrti. Podle legendy odešla po Kristově smrti do Efézu, kde pomáhala v misijní činnosti apoštolu Janovi (!). Máří Magdalénu lze považovat za předobraz Annemari i z hlediska erotična. Máří bývá v některých legendách líčena jako napravená prostitutka, hříšnice, jejíž vztah ke Kristu není pouze učednický. Je jednou z mála postav Nového Zákona, ke které se tak silně váže erotický podtext. Stejně tak je Annemari jako jediná popisovaná přitažlivě a eroticky (dokonce ani Rigmor, kterou Johannes nakonec svede, nemá tuto výsadu).¹²¹ Jako hříšnici můžeme Annemari chápat vzhledem k Tomovi, jejímu synovi, kterého má jako svobodná matka s Olufem. Navíc otěhotněla v hodně mladém věku.

V biblické ikonografii je při ukřižování zobrazováno několik postav stojících vpravo od kříže. Většinou se jedná o Marii, Máří Magdalénu a Jana Evangelistu.¹²² Paralelu k tomuto výjevu tvoří scéna v románu *Lhář*, kdy skupinka lidí stojí na útesu a hledí na moře, kde ztroskotál Oluf. K této skupině patří Marie, Annemari a Johannes, tedy nositelé stejných jmen jako v biblickém předobrazu. Všichni si myslí, že Oluf nepřežil lodní neštěstí, on se ovšem po třech dnech vrací, stejně jako po třech dnech vstal Kristus z mrtvých.

4.4 Symbolika čísel

V náboženství nabývají čísla kromě své kvantitativní hodnoty i kvalitativního významu.¹²³ Důležitou roli hrají posvátná čísla především v Janově *Zjevení*.¹²⁴ Číslovky odkazují nejen ke konkrétnímu biblickému příběhu, pojí se i s určitými myšlenkami (například číslovka 40 je spojena s myšlenkou odčinění, s modlitbou a pokáním)¹²⁵. Biblická symbolika čísel vstoupila do liturgie, výtvarného umění, hudby i literatury (například italský renesanční básník Giovanni Boccaccio vystavěl svůj Dekameron na základě číselné symboliky).¹²⁶

I v románu *Lhář* můžeme některá čísla interpretovat na rovině křesťanské symboliky. Jedná se především o čísla 3, 7, 13 a 40.

¹²¹ Srov. například Johannesův komentář, když Annemari vytáhne zpoza svetru dopis: „Když má děvče prsa jako Annemari, musí to být fajn, být takovým dopisem.“ (Hansen, *Lhář*, s. 28) a nebo „[...] řekla a přistoupila ke mně tak blízko, že jsem ji na sobě cítil od kolen po řadra.“ (tamtéž, s. 29).

¹²² Srov. Royt, *Kristus v křesťanské ikonografii*, s. 94.

¹²³ Srov. Lurker, *Slovník symbolů*, s. 79.

¹²⁴ Odtud také pochází asi nejslavnější biblická číslovka 666, která symbolizuje Dávla (srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 255).

¹²⁵ K významu čísla 40 ve vztahu k románu *Lhář* srovnej oddíl 4.4.4.

¹²⁶ Srov. Lurker, *Slovník symbolů*, s. 79.

4.4.1 Číslo 3

Trojka je číslem úplnosti, dokonalosti, klíčem ke světu a tím nejvhodnějším symbolem Boha.¹²⁷ V románu *Lhář* je číslo 3 několikrát explicitně zmíněno – Frederikovi chybí 3 øre v účetnictví, Johannes dá Rigmor tři fialky, Natanael se má od Johannese držet tři kroky zpět a Oluf je po třech dnech zachráněn z ostrova.

Frederik z Næsu, nejbohatší obyvatel ostrova Sandø, má problém s účetnictvím, které mu pomáhá vést Johannes. Nemůže dohledat tři øre.¹²⁸ Jeho žena Rigmor o něm vypráví: „A potom pořád mluví o těch třech øre, co nemohl najít v daňovém přiznání. Vykládá to kdekomu. Odpoledne jsem ho našla u psacího stolu, jak pláče. Kvůli těm třem øre.“¹²⁹ Tyto tři øre odkazují na Frederikovu chamtivost, je sice nejbohatším, ale zároveň nejchamtivějším mužem na ostrově. Příběh se ztracenými øre je ale i důkazem Johannesovy „nečitelnosti“. Dopustil se totiž chyby, daňové přiznání nevychází kvůli špatnému rukopisu venkovského učitele.

Co ty tři øre v účtech?

Ráno jsem je našel! odpověděl, zdálo se mi o tom, kde je v přiznání chyba. Bylo to tak. Napsal jsi jedno číslo tak nezřetelně, že to člověk čte jako čtyřku, když sčítá vodorovně, a jako sedmičku, když počítá svisle.¹³⁰

Johannes tedy napsal číslo tak neurčitě, že ho každý může přečíst, jak chce. Metaforicky to lze chápat jako různé pohledy na tutéž skutečnost. Henrik Ljungberg vidí v nečitelném zapsání čísla tři typický charakterový znak Johannese Viga:

Ja, sådan kan man karakterisere Johannes Vigs måde at fortælle verden på. Hans troldmandsskrift. Billedet tager sig genkendeligt og tilforladeligt nok ud. Det passer på den ene led og det passer på den anden, men det hænger ikke sammen.¹³¹

Frederikova žena Rigmor dostane od Johannese tři fialky.¹³² Květina obecně je v křesťanské symbolice znakem pasivního principu, stanoviska přijímání.¹³³ Rigmor je stejně

¹²⁷ Srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 256.

¹²⁸ Jedna dánská koruna se dělí na 100 øre, øre je tedy něco jako býval český haléř.

¹²⁹ Hansen, *Lhář*, s. 138.

¹³⁰ Tamtéž, s. 149.

¹³¹ Ljungberg, *Den falske dagbog – om Martin A. Hansens sidste roman, Løgneren*, s. 87.

¹³² Fialky se vyskytují v románu ještě několikrát, Johannes přirovná Annemari k fialce a zároveň se objevují jako smuteční květina na hrobě. Proto je Peter Kvist Jensen interpretuje jako symbol, který spojuje erotično a smrt (srov. Jensen, *Kunst og eros*, s. 74).

jako Johannes obětí neautentické existence, na rozdíl od Johannese je však jisté, že přechod k autentické existenci dotáhne do vítězného konce. Dokladem je i symbolický počet tři znamenající úplnost a dokonalost.

Číslo tři užije Johannes Vig i ve vztahu k Natanaelovi. „Ale nechod' moc blízko. Tři kroky zpět!“¹³⁴ Nejedná se zde o biblickou aluzi, Johannes má pouze pocit, že se Natanaelovi příliš otevřel a ztratil typický odstup.¹³⁵ Podle Jense Lingse se v této větě odráží především Johannesův neupřímný vztah k Natanaelovi, je lhářem i vůči svému fiktivnímu příteli.¹³⁶

V Bibli se číslo tři někdy pojí s dobou útrap a čekání. Tři dny a tři noci strávil Jonáš v útrokách velryby,¹³⁷ stejně jako Kristus v hrobě.¹³⁸ Paralelu nacházíme i v románu *Lhář*. Oluf se zachrání při ztroskotání lodi, doplave na opuštěný ostrůvek, kde stráví tři dny čekáním na záchranu.

Trojka v širším významu odkazuje na svatou Trojici a magický trojúhelník obecně.¹³⁹ Zásadní roli v románu hraje trojice ve smyslu milostného trojúhelníku. Tento symbol se opakovaně objevuje v Johannesově životě. Ještě před příchodem na ostrov se do milostného trojúhelníku několikrát zaplete. Nejdříve ho jako dvacetiletého opustí přítelkyně kvůli jinému, něco podobného prožije později na ostrově ve vztahu k Annemari, kterou získá Harry. Když je Johannesovi 30 let, stane se sám „narušitelem“ vztahu. Skoro svede ženu svého známého, před láskou a nevěrou ale uteče právě na ostrov. Historie se však opakuje, Johannes vstupuje mezi Rigmor a jejího muže a stejně tak mezi Annemari a Olufa.¹⁴⁰

4.4.2 Číslo 7

Číslo sedm je v biblické symbolice jedno z nejdůležitějších čísel. Je to posvátné číslo, které spojuje 3 a 4, tedy Boha a svět. Významnou roli hraje v Janově *Zjevení* (sedm obcí, sedm nádob božího hněvu, kniha sedmi pečeti).¹⁴¹ V Bibli se toto číslo často pojí s časovým úsekem: Bůh stvořil svět za 7 dní, 7 dní měl Noe k nalodění archy, 7 dní po potopě čekal, než

¹³³ Srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 128.

¹³⁴ Hansen, *Lhář*, s. 81.

¹³⁵ Johannes říká směrem k Natanaelovi: „No jistě, chtěl bys nakukovat do mého temného nitra. Proto chceš, abych se víc otevřel. Přeješ si jistě, abych byl upřímnější a vysypal ze sebe všechno, co se v člověku a jeho hloubi hýbe zvířecího a méně hezkého? Tak to tedy chceš? Tři kroky zpět, můj dobrý příteli! Tři kroky vzad, můj milý!“ (Hansen, *Lhář*, s. 52 – 53).

¹³⁶ Srov. Lings, „Graner, skjul og skjold.“ In: *Meddelelser fra Dansk lærerforening* 4, s. 347.

¹³⁷ Jonášovo „utrpení“ ve velrybě je v románu explicitně zmíněno, bližší rozbor v oddíle 4.6.2.

¹³⁸ Srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 256.

¹³⁹ Srov. Tamtéž.

¹⁴⁰ Finn Stein Larsen tvrdí, že motiv opakování hraje ve *Lhári* rozhodující roli. Dokonce Johannesovu zdánlivou chladnost vůči Annemari vysvětluje právě strachem z opakování situace v minulosti: „Han vil ikke gentage den fatale situation, der nødvendiggjorde, at han rejste til Sandø.“ (Larsen, „Leviathans Kontur“, s. 140).

¹⁴¹ Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 258.

vypustil holubici, 7 let trvala stavba Šalamounova chrámu, 7 tučných a 7 hladových let čekalo na obyvatele Egypta po faraonově snu o sedmi tučných a sedmi hubených kravách. V románu *Lhář* najdeme číslo 7 také spojené s časem. Johannes je na ostrově sedm let a Harry sedm týdnů. Tyto dva časové úseky jsou dány do přímé souvislosti v rozhovoru Johannese s Harrym: „Proč bych to tu měl znát lépe? Řekl jsem, jste tu přes sedm týdnů, a já jsem tu jen dobrých sedm let.“¹⁴² Konfrontace dvou rozdílně dlouhých období je odkazem na Johannesovu starousedlost, Harry oproti němu symbolizuje moderní svět, kde lidé žijí v rychlém tempu. Učitel odchází na ostrov a kvůli své povaze a způsobu života zde za sedm let pořádně nic neprožije. Tak dlouho mu trvá, než se konečně rozhodne jednat a přizná si své city k Annemari. Harry to zvládne za sedm týdnů, a proto také vítězí.

I k postavě Olufa se váže číslo 7. Když ztroskotá na moři, zachrání se plavbou k ostrovu vzdálenému sedm kilometrů. Opět se jedná o určitý úsek, tentokrát ale ne časový. Johannes tuto vzdálenost náležitě zdůrazňuje před Harrym, podobně jako se při připodobnění Olufa k Olavu Trygvassonovi snaží vystihnout jeho heroičnost a sílu, tedy vylíčit ho jako nezdolatelného protivníka.

Sedmička je v křesťanské symbolice chápána podobně jako trojka, tedy jako číslo úplnosti, dokonalosti. Tato interpretace pramení z dokonání Božího díla sedmý den.¹⁴³ Johannes je sedmý rok na ostrově, a proto právě tento rok by měl dovést svůj život k dokonalosti. V souvislosti s existencialismem lze tuto „dokonalost“ přirovnat k autentické existenci.

4.4.3 Číslo 13

„Třináctého března. Je mlhavo.“¹⁴⁴ Tak začíná první kapitola románu *Lhář*. Skutečnost, že je třináctého března, je mlha a je pátek, Johannes zopakuje v rozsahu několika málo odstavců ještě čtyřikrát. Pátek třináctého se v lidové pověře traduje jako nešťastný den. Stejně je tomu i v křesťanské symbolice, protože na Velký pátek byl ukřižován Ježíš Kristus a při poslední večeři sedělo u stolu třináct lidí, a tím třináctým z nich byl Jidáš.¹⁴⁵ Lze tedy očekávat, že ani pro Johannese nepřinese pátek třináctého nic dobrého. O tom, že je Johannes

¹⁴² Hansen, *Lhář*, s. 56. Zdánlivá nelogičnost (předpokládá se, že místní obyvatel, který žije na ostrově už 7 let, ho zná lépe, než návštěvník trávící zde pouze 7 týdnů) vyplývá z Johannesovy teorie, že člověk, který přijde na krátkou dobu na neznámé místo, si všimne více věcí a pochopí o daném místě všechno, co je třeba vědět, než někdo, kdo zde žije delší dobu (srov. tamtéž, s. 57).

¹⁴³ Srov. Lurker, *Slovník symbolů*, s. 447.

¹⁴⁴ Hansen, *Lhář*, s. 5.

¹⁴⁵ Srov. Lurker, *Slovník symbolů*, s. 543.

pověřivý, nás přesvědčí hned vzápětí: „Že by tu bylo jaro? Docela vážně? Zaklepej to na dřevo.“¹⁴⁶ Časté opakování a zdůrazňování pátku třináctého můžeme chápat jako snahu nastínit pochmurnou atmosféru. Detailní líčení husté mlhy panující na ostrově je završeno zmínkou o ledu, který odřízl přes zimu ostrov od zbytku světa. „Led nás uzavírá v sobě s námi samotnými [...],“ dodává Johannes a prohlubuje tak pesimistické až depresivní vyznění začátku románu. Tento led můžeme chápat jako existenciální prázdnotu a pátek třináctého jako narážku na přicházející problémy, které na Johannese čekají. Až se led rozláme, bude jaro. Rozpustí se nejen zmrzlá vrstva moře, ale i existenciální prázdnota. A Johannes dostane šanci se změnit. Tuší to, a proto má z budoucnosti strach. „Jaro je samá nepříjemnost. Až led pukne a moře bude volné, něco se asi stane.“¹⁴⁷ Třináctka v datu symbolizuje nejen pochmurnost konkrétního dne, ale i strach z budoucnosti a blížící se problémy. V tomto bodě se nabízí paralela ke *Zjevení* evangelisty Jana, kde právě 13. kapitola vypráví o apokalypse a antikristovi.

Martin A. Hansen mohl použít datum 13. 3. ještě z jiného důvodu. V románu *Lhář* se objevuje sbírka básní *Tažní ptáci* od Steena Steensena Blichera. Tento dánský spisovatel devatenáctého století je autorem románu *Zlomky z deníku venkovského kostelníka*, jednoho ze základních děl severského poetického realismu, které Hansen určitě znal. Podobnost *Lháře* s Blicherovým románem se nabízí – oba romány jsou psány formou deníku, Johannes je stejně jako Morten Vinge venkovským učitelem a kostelníkem se zálibou v lovectví. Na první pohled je také patrná podobnost jména Vig a Vinge. Datum 13. 3. se ve *Zlomcích z deníku venkovského kostelníka* objevuje dvakrát – 13. 3. 1710 a později 13. 3. 1712.¹⁴⁸ Především první datum je zajímavé ve vztahu k Johannesovi, deníkový záznam z toho dne totiž vypráví o lovu sluk. Právě sluka hraje důležitou roli ve *Lháři*, je jedním z hlavních symbolů celého románu.¹⁴⁹

Třináctka se neobjevuje pouze v datu. Johannes dokončí vyprávění o 13 měsících později. Ve třídě, kde učí, má 13 žáků, i když jich přichází jen dvanáct, protože ten třináctý – Kaj – je vážně nemocný, má tuberkulózu a čeká na převoz do sanatoria. Číslo 13 je zde tedy opět použito v negativním smyslu, Kaj je tím „třináctým u stolu“.

V křesťanské symbolice není třináctka jen záporným číslem, odkazuje totiž jak na smrt, tak na vzkříšení. Symbolizuje světskou smrt Krista a zároveň jeho zmrtvýchvstání.¹⁵⁰ Tyto dva motivy se objevují v kostele na ostrově Sandø. Na kůru u kazatelny se nachází

¹⁴⁶ Hansen, *Lhář*, s. 5.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 7.

¹⁴⁸ Srov. Blicher, „Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog“, In: *Udvalgte Værker*, sv. 1s. 67 a 75.

¹⁴⁹ K symbolu sluky v románu *Lhář* srovnej podkapitulu 4.5.

¹⁵⁰ Srov. Colin, *Slovník symbolů*, s. 89.

kamenná hlava symbolizující smrt a proti ní je vybudován hlavní oltář s motivem zmrtvýchvstání. Vzkříšení můžeme interpretovat ve vztahu k románu jako nový začátek, duševní přerod, vývoj. Johannes musí nechat „zemřít“ starou, neautentickou existenci, aby mohl být vzkříšen a začal žít autenticky. Poslední večere Páně v pátek 13. sice předznamenávala neštěstí, na konci útrpné cesty ovšem na Krista čeká vzkříšení. To platí i pro Johannesovu vnitřní cestu. S pátkem 13. přichází problémy, vymanění se z neautentické existence je určitá forma utrpení, vzkříšení k autentické existenci je odměnou za bolest.

4.4.4 Číslo 40

Číslo 40 je biblickým číslem zkoušek, nesnází, trestu a pokání. Čtyřicet dní a čtyřicet nocí trvá potopa, čtyřicet let putovali Izraelité pouští do Zaslíbené země, stejnou dobu trval Mojžíšův pobyt na hoře Sínaji, Ježíšův půst na poušti i pokání Ninivských.¹⁵¹ V románu *Lhář* nacházíme číslo 40 v jedné velice důležité souvislosti – Johannesovi je 40 let. Tuto skutečnost nám přímo neřekne (když se představuje, popisuje se jako starý mládenec, kterému pomalu začínají řídnout vlasy)¹⁵². Při líčení chmurného rána 13. března však uvádí: „Led nás uzavírá v sobě s námi samotnými už čtyřicet let. Celých čtyřicet let.“¹⁵³ Led ovšem neuzavírá ostrov 40 let, ale 40 dní. Tato paralela je záměrná, jak už bylo zmíněno, praskání ledu symbolizuje Johannesovu vnitřní změnu. Této interpretaci odpovídá i pojetí čísla 40 u Augustina – poukazuje na zdejší život plný soužení, naznačuje budoucí cestu a přináší očekávání.¹⁵⁴

Jørgen Sørensen zdůrazňuje ve svém článku „En sammenhæng i Løgneren“ podobnost Johannesova života na ostrově s putováním Izraelitů pouští.

Men allerede her ligger en religiøs tydning som mulighed, idet de fyrre år samtidig skal hentyde til israelitternes vandring i Sinai ørken, da de var fordømt, straffet af Gud for deres gudløshed. Også Johannes Vig lever i en ørken: Sandø i hvis følelsesløse sand jo intet kan trives. Sin mad får han bragt, han får ingen breve eller aviser.¹⁵⁵

Toto přirovnání je trefné i vzhledem k názvu ostrova, jak již bylo zmíněno, Sandø lze přeložit jako ostrov pravdy nebo písečný ostrov.

¹⁵¹ Srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 260.

¹⁵² Srov. Hansen, *Lhář*, s. 8.

¹⁵³ Tamtéž, s. 6.

¹⁵⁴ Srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 260.

¹⁵⁵ Sørensen, „En sammenhæng i Løgneren“. In: *Meddelser fra Dansklærerforeningen* 4., s. 330.

Jan Heller, který se podrobně zabýval křesťanskou symbolikou, poukazuje ve své publikaci *Symbolika čísel a její původ* na biblický význam čísla 40 jako času zralosti. Například Izák se oženil ve čtyřiceti letech, ve čtyřiceti letech nastoupil na trůn Izbozet a ve stejném věku se Absolon vzbouřil proti otci.¹⁵⁶ I Johannes ve svých čtyřiceti letech konečně dozrává, tento rok se stane nejdůležitějším v jeho životě.

4.5 Sluka jako křesťanský symbol

Sluka je jedním z Hansenových záměrně zvolených symbolů. Román *Lhář* je plný ptačí symboliky - zmíněno je přes 30 druhů ptáků (ústřičník, kachna, slepice, husa, jespák, berneška, koliha, skřivan a další), většinou ve vztahu k postavám románu. „Fugle og Mennesker forblandes paa magisk Vis – der er noget menneskelignende ved Fuglene og der er noget fugleagtigt ved Menneskene,“¹⁵⁷ napsal ve své studii Thorkild Bjørnvig. Například matka Annemari je přirovnávána ke kvočně (kvůli jejím přízemním názorům a snaze držet rodinu pohromadě),¹⁵⁸ nebo Harry je podle Johanneše ústřičník (drzý tažný pták)¹⁵⁹.

Nejpropracovanějším symbolem z ptačí říše je ve *Lhári* sluka. Její motiv lze interpretovat na několika více či méně propletených rovinách. Důležitá je její role ve vztahu k Bibli, zároveň má silně erotický podtext (Annemari je k tomuto ptáku několikrát explicitně přirovnána)¹⁶⁰. Hansen vychází i ze samotné zoologické podstaty sluky – je to tažný pták, takže stejně jako Johannes nemá domov a nikam úplně nepatří.¹⁶¹

V křesťanské symbolice má sluka kladné konotace. Představuje jedno z mnoha přenesených pojmenování pro Ježíše Krista, je nazývána pojídačkou hadů. Její význam je tedy vyloženě pozitivní, ničí zlé síly.¹⁶² V románu *Lhář* se sluka objevuje v souvislosti

¹⁵⁶ Heller, *Symbolika čísel a její původ*, s. 12.

¹⁵⁷ Bjørnvig, „Kains Alter“, s. 228.

¹⁵⁸ Hansen používá i slova konotující ptačí svět: „Vrazím přímo do paní Høstové, která má všechno peří načepýřené. No ne, no ne! Kdáká a pak mě obejmě.“ (Hansen, *Lhář*, s. 156 - 157).

¹⁵⁹ Již dříve v textu Johannes říká: „Ústřičníci jsou přidrží tažní ptáci, když si troufají přiletět už teď. Jsou vážní, cílevědomí a sebevědomí, i přes ty červené nohy a dlouhé zobáky.“ (tamtéž, s. 53). Když pak následně Harryho potká, pomyslí si: „Jo, pokud někdo tvrdí, že Annemari je sluka, pak on je ústřičník.“ (tamtéž).

¹⁶⁰ Například když poletuje po hospodě v upnutém svetr, prohlásí na její adresu jeden ze štamgastů: „Annemari, to je sluka.“ (srov. tamtéž, s. 14).

¹⁶¹ Sluka jako tažný pták se stává především existencialistickým symbolem. Johannes přirovná sebe a svého psa k tažným ptákům hned na začátku románu: „[...] my čekáme na sluku. Čekáme na tažné ptáky. My sami jsme tažní ptáci.“ (tamtéž, s. 7). Toto přirovnání vychází z pocitu odcizení a samoty. Stejně jako tažný pták i on je přelétavý a na ostrově nemůže najít své místo. V jednom z rozhovorů s Natanaelem říká: „Ale mít někde kořeny, to je v naší době možná jen na překážku.“ (tamtéž, s. 27). Dalším odkazem na paralelu mezi Johannesem a stěhovavým ptákem je kniha, která leží na jeho stole. Jedná se o sbírku básní Steena Steensena Blichera (již zmíněného autora *Zlomků z deníku venkovského kostelníka* – srov. oddíl 4.4.3.) s příznačným názvem *Tažní ptáci* (srov. tamtéž, s. 32).

¹⁶² Srov. Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 240.

s Lukášovým evangeliem. Jedná se o text, který čte Johannes při nedělním kázání v kostele. V Bibli není na tomto místě explicitně zmíněna, vystupuje pouze v pořekadlu, které se k dané pasáži vztahuje. V evangeliu stojí:

Když nečistý duch vyjde z člověka, bloudí po pustých místech a hledá odpočínutí, ale když je nenalezne, řekne: „Vrátím se do svého domu, odkud jsem vyšel.“ Přejde a nalezne jej vyčištěný a uklizený. Tu jde a přivede sedm jiných duchů, horších, než je sám, vejdou a bydlí tam; a konce toho člověka jsou horší než začátky. (L 11, 24 – 26)

Úryvek z Lukášova evangelia je v knize přímo citován a také rozebírán. Johannes se k němu vrací ve svých fiktivních rozhovorech s Natanaelem,¹⁶³ text si jako zastupující farář připravuje ke mši. Johannes si uvědomuje, že se ho předcítaná pasáž dotýká. Můžeme tak soudit z výroku: „Nad dnešním textem jsem se moc nezamýšlel, ale mám pocit, že nebude tak těžké nějaká slova najít.“¹⁶⁴ Má pocit, že je sám posedlý nečistým duchem v podobě alkoholu, vztahu k ženám a pasivního životního stylu. Dochází k již několikrát zmíněné rozhodující scéně v kostele,¹⁶⁵ kdy se Johannes cítí být posedlý Ďáblem a pohrává si s davem věřících. Tato posedlost, které dopomohl ranní sklenkou alkoholu, končí ve stejné chvíli jako pobožnost. Ďábel v podobě nečistého ducha je vypuzen. „Zdálo se mi, že kolem mě někdo prošel a že jsem dostal ránu a musel jsem uhnout.“¹⁶⁶ Nyní je čistý, „vymetený a ozdobený“ a může očekávat návrat sedmi ještě horších duchů.

Jak s tímto biblickým citátem souvisí sluka? Když Johannes v hospodě vypráví, jaký text se bude v neděli číst, ozve se rybář Kristián:

Tak to je to o nečistém duchu v Lukášovi [...], to si vždycky pamatuju podle toho, že třetí neděli v půstu přilétá sluka.

To je stará povídačka, říkám já, podle jiných sluka přilétá na Velikonoce.

Je to tak, jak říkám, odpovídá Kristián, sluka, ta přilétá vždycky, když Kristus vypudí nečistého ducha.¹⁶⁷

¹⁶³ Johannes se v této situaci dokonce nečistého ducha zastává, v podstatě se k němu připodobňuje – oba jsou vyhnáni, psanci bez domova: „Nečistý duch je psanec a bez domova, vypuzený ze svého člověka, svého domu, a teď za sebou vleče nohy místy bez vody, kde není nic k pití, ani kapka rosy, ani zelené stéblo. Představoval sis zlého ducha coby trpícího, Natanaeli?“ (srov. Hansen, *Lhář*, s. 82). Tato Johannesova interpretace Lukášova textu je silně ovlivněna existencialismem.

¹⁶⁴ Hansen, *Lhář*, s. 90.

¹⁶⁵ Srov. podkapitolu 3.1.

¹⁶⁶ Hansen, *Lhář*, s. 98.

¹⁶⁷ Tamtéž, s. 71.

Lidé na ostrově si tedy přilet sluky spojují s vypuzením nečistého ducha. Lze to vysvětlit tím, že Lukášovo evangelium se čte třetí neděli v půstu, tedy v době, kdy táhnou ptáci. Dánský literární vědec Jes Tange Jessen se lidové tradici o slukách podrobně věnoval a první zmínky o ní našel v rukopisech Frederika Langa Grundtviga z druhé poloviny 19. století. V jeho neotištěném manuskriptu *Danske i Amerika 1887* našel tuto poznámku: „Af en gammel Skytte under Rathlausdal, nær Gersdorflund, har jeg hørt, at Snepperne kom den Søndag, vi har det Evangelium, at Jesus uddrev en Djævel.“¹⁶⁸ V dalším díle *Folkedigtning og Folketro om Fuglene* z roku 1878 se Grundtvig zmiňuje, že „Sneppen er en Troldfugl“¹⁶⁹. Sluka má v románu *Lhář* bezesporu magickou roli, je osudová, tajemná, přilétá v rozhodujícím okamžiku. I proto o ní Johannes přímo řekne: „En Troldfugl er den.“¹⁷⁰ Jes Tange Jessen se tímto pátráním snažil dokázat, že ač pověra o sluce v současnosti není moc známá, Hansen tuto pověst znal z vyprávění.¹⁷¹

Martin Humpál poukazuje ve svém článku uveřejněném v časopise *Tvar* na možný nesprávný český překlad poslední věty (tato věta se v románu několikrát opakuje a má zásadní tématický význam). Místo „sluka přilétá, když Kristus vypudí nečistého ducha“¹⁷² navrhuje zdůraznění časové souslednosti oproti vztahu následnosti, který vyplývá z překladu Roberta Novotného. Věta by tedy měla znít: „sluka přilétá, když Kristus vyháňá nečistého ducha“.¹⁷³ Tento překlad ještě zvýrazňuje vztah sluky a aktu vymýtání, oboje se odehrává současně. Nečistý duch neopouští Johannese v jedné konkrétní chvíli, jak se může zdát po „ráně“, kterou obdržel v kostele. Teprve v okamžiku, když sedí po mši zničený v zákristii a pláče, očišťuje se a vzpomíná na se z otřesu, který prožil.¹⁷⁴ V této chvíli dochází k vymetení nečistého ducha, a proto se ozývá sluka. Johannes to komentuje slovy:

Musíš s tím nasáváním přestat, říkal jsem si. Chvíli co chvíli mi hučelo v uších, jako kdybych dostal pohlavek. Když jsem ten zvuk vzal opravdu na vědomí, poznal jsem ho. Znělo to jako sluka, když s lomozem vzlétá. Kvorrr! Kvorrr!¹⁷⁵

Johannes je tedy určitým způsobem očištěný, rozhodnutý žít lepší život. V rámci tohoto postoje nabídne pomoc Elně – těhotné dívce z hospody a stejně tak nemocnému

¹⁶⁸ Citováno podle Jessen: „Troldfuglen.“, s. 170.

¹⁶⁹ Citováno podle Jessen: „Troldfuglen.“, s. 170.

¹⁷⁰ Hansen, *Lhář*, s. 123.

¹⁷¹ Stejného názoru je například i Thorkild Bjørnvig (srov. Bjørnvig, „Kains Alter.“, s. 231).

¹⁷² Např. Hansen, *Lhář*, s. 94.

¹⁷³ Srov. Humpál, „Román o klamu a sebeklamu.“ *Tvar* 18/2004, s. 22, kurzíva RS.

¹⁷⁴ Tento otřes, jak již bylo rozebráno v podkapitole 3.1, je Johannesovým mezním zážitkem, který ho přinutí zamyslet se nad neautentičností svého života.

¹⁷⁵ Hansen, *Lhář*, s. 99.

Kajovi.¹⁷⁶ Jak varoval úryvek z Lukášova evangelia, brzy se vrátí zlý duch zpátky. Johannes zklamaný, že nezískal Annemari a posedlý Ďáblem utíká na Næs, kde končí v náruči Rigmor.¹⁷⁷

Sluka je v románu pozitivním symbolem očistění a začátku lepšího života. Nabízí se ale i jiná interpretace. Když z člověka odejde zlý duch, vznese se sluka. Démona lze tedy spatřit právě v ní. Je určitým převtělením vypuzeného ďábla. Tomuto výkladu by odpovídala scéna z konce příběhu, kdy Johannes po milostném aktu s Rigmor odchází ulovit sluku. Ta v té chvíli představuje nečistého ducha a hřích, kterého se s Rigmor dopustili. Aby očistil oba, přinutí i ji se lovu zúčastnit. Zastřelením sluky tak smažou svá provinění a mohou začít správně žít.¹⁷⁸ Tomuto propojení sluky jako hříchu cizoložství koresponduje i fakt, že Johannes od té doby již nikdy s Rigmor nestráví noc, stejně jako už nikdy nepůjde na lov.

4.6 Odkazy na Bibli

V románu *Lhář* nenacházíme pouze křesťanské symboly nebo symbolicky použitá jména a čísla. Objevují se zde i odkazy ke konkrétním biblickým osobám (především Jonáš a Job) a také parafráze několika citátů z Bible.

4.6.1 Jonáš

Jonáš byl starozákonní prorok, je označován za proroka proti své vůli. O jeho příběhu se dočítáme v jedné z knih Starého Zákona nazvané *Kniha Jonášova*. Je známý především svým příběhem o útěku před Bohem. Nechtěl uposlechnout Božího hlasu, který mu přikazoval šířit víru v hříšném městě Ninive, a uprchl na moře, kde ho spolkla velká ryba. Po třech dnech ho ryba opět vyplivla na břeh a Jonáš vykonal svůj úkol. Kázal v Ninive, že kvůli jejich hříšnému životu Bůh město zničí. Obyvatelé se obrátili na víru, začali se kát a Bůh jim odpustil. Jonáš se ale kvůli tomu pustil s Bohem do sporu, protože nesouhlasil se změnou jednou vyhlášeného Božího slova.¹⁷⁹

¹⁷⁶ Tato Johannesova gesta však jsou v některých studiích považována pouze za další projev Johannesova sebestředného chování – srov. např. Bjørnvig, „Kains Alter.“, s. 222.

¹⁷⁷ Johannes sám jakoby mimochodem proneše: „Ďábel tedy vládne sexem, jo, to se přece vědělo.“ (Hansen, *Lhář*, s. 140)

¹⁷⁸ Rigmor říká po zastřelení sluky: „[...] já si taky myslím, že je to možné. - Že je možné co, moje milá? – Začít, řekla ona.“ (Hansen, *Lhář*, s. 175).

¹⁷⁹ Srov. např. Batchelor, *365 Fortællinger fra Bibelen*, s. 266 – 270.

Tento příběh se v křesťanském umění těšil a těší velké popularity. Jonáš totiž představuje nejzřejmější předobraz smrti a vzkříšení Ježíše. Jonáš strávil v břiše velryby tři dny, stejně jako Kristus spočinul tři dny v hrobě. Vyvržení Jonáše na břeh je připodobňováno ke Kristovu zmrtvýchvstání a symbolizuje vítězství nad smrtí.¹⁸⁰

V románu *Lhář* je Jonáš zmíněn na dvou místech. Nejprve se při popisu třídy dozvídáme o malíři Rasmusenovi, který jako své poslední životní dílo dostává zakázku od Johanneše, aby vymaloval školní třídu. Na zeď nakreslí výjev z Bible – proroka Jonáše pod palmou v Ninive. Johannes Rasmusenův obraz popisuje takto: „Jonáš má kabát střižený k tělu a na hlavě cylindr. Palma má tři stylové listy, ty jsou dubové. Vzadu jsou vidět vysoké kostelní věže v Ninive a babylonská věž.“¹⁸¹ Toto není zrovna typické vyobrazení proroka Jonáše. Pozadí sice odpovídá, často se zobrazuje sedící či stojící pod stromem (Bůh ho totiž za revoltu vůči němu potrestal tak, že nechal spálit keř, pod kterým se Jonáš ukrýval před sluncem).¹⁸² Překvapivá je ale palma s dubovými listy a především Jonášovo oblečení – jako většina proroků bývá zobrazován jako vousatý muž v nuzném oblečení. Malba ve třídě nepředstavuje Jonáše ze starozákonní doby, ale je adaptací na současnost. To přiznává i Johannes, když popisuje růže, které Rasmusen nakreslil podél obrazu. Jsou „tím jediným, co spojuje staré umění v kostele s naší dobou.“¹⁸³ O růžích se v románu hovoří ještě v jedné souvislosti a to ve spojitosti s Annemari.¹⁸⁴ Podle Johanneše spojují šlahouny Rasmusenových růží staré umění (kostel) a naší dobu (školu). Při pohledu na mapu ostrova je patrné, že šlahouny těchto růží při své přímé cestě z kostela do školy protínají hostinec, kde žije Annemari. Zde kvete nejkrásnější růže na Sandø.¹⁸⁵

Ačkoliv Johannes nenosí kabát a cylindr, malba na zdi do jisté míry k Johannesovi odkazuje. Jméno Jonáš je etymologicky příbuzné s hebrejským slovem „ten, kdo působí útlak“. ¹⁸⁶ Johannes potlačuje = utiskuje své pocity vůči Annemari, stejně tak svým chováním a manipulací utiskuje ostatní lidi. Navíc Johannes koresponduje s Jonášem v otázce revolty vůči Bohu. Johannes se dokonce sám explicitně k Jonášovi přirovnává. Před nedělní mší přichází do kostela a má pocit, že je Jonášem. „V jednom okamžiku mě napadlo, že kostel je ohromná živá bytost. Že to je velryba a já jsem Jonáš.“¹⁸⁷ Johannes také odmítá poslechnout Boha, před Božím hlasem si zacpává uši. Jonášovy tři dny, které strávil za trest v břiše

¹⁸⁰ Heinz-Mohr, *Lexikon symbolů*, s. 89.

¹⁸¹ Hansen, *Lhář*, s. 39.

¹⁸² Srov. Rulíšek, *Slovník křesťanské ikonografie*, nestránkováno.

¹⁸³ Hansen, *Lhář*, s. 39

¹⁸⁴ Srov. např. tamtéž, s. 30.

¹⁸⁵ Johannes Annemari dokonce tak nazývá: „To kvůli ní jsi žádal o místo tady na Sandø? – To přece bylo kvůli tobě, Annemari! [...] Pověst o růži ze Sandø sahá daleko, moje milá [...]“ (Hansen, *Lhář*, s. 17).

¹⁸⁶ Srov. Heller, *Výkladový slovník biblických jmen*, s. 220.

¹⁸⁷ Hansen, *Lhář*, s. 86.

velryby, odpovídají Johannesovým třem zlomovým dnům na ostrově, o kterých vypráví ve svém fiktivním deníku.

4.6.2 Job

Job je hlavní postava starozákonní *Knihy Job*. Představuje člověka, který neotřesitelně důvěřuje v Boha v dobrém i zlém, i když je pronásledován mnoha ranami osudu. Ztratí děti, zdraví, majetek, přesto vytrvá ve své víře. Lidé kolem něj si myslí, že musel jistě zhřešit, když se dočkal takového trestu, Job však trvá na své nevině. Při výkladu tohoto příběhu se objevuje zásadní otázka – proč Bůh nechal trpět spravedlivého člověka? Jobovo utrpení je chápáno jako očista a přechod k větší slávě, v utrpení totiž ještě zesílí Jobova víra v Boha.¹⁸⁸

Odkaz k postavě Joba se v literatuře objevuje často.¹⁸⁹ Job je chápán jako člověk, který musí nespravedlivě trpět, jen aby dokázal svou víru. V tomto směru nelze Johannese ztotožnit s Jobem. Johannes nevěří, jeho utrpení není zkouškou, ale teprve cestou k Bohu. V závěru románu se ale sám k Jobovi přirovnává:

Ano, když mi noci věští mou nadcházející samotu, kdy budu sám s tím, co si pamatuji, a sám s mocným káznětem, došlo to dokonce tak daleko, že jsem se jako nějaký druhý Job proti němu obrátil a v trýzni jsem zavrčel, jako ten, kdo se radši nechá srazit v krátkém divokém boji, než aby se užíral steskem.¹⁹⁰

Johannes si tedy svou dřívější revoltu vůči Bohu vysvětluje jen jako epizodu a krátký odklon od víry. Tímto si idealizuje skutečnost. O jeho předchozím životě sice víme jen málo, ale vzhledem k avantýrám a vztahu, který ho donutily odejít až na Sandø, lze předpokládat, že se nejedná o život v duchu křesťanských zásad. Proto lze polemizovat i o pozdější Johannesově víře v Boha. Pokud je období revolty pro Johannese pouze etapou, dá se očekávat, že se po jejím skončení vrátí k původnímu, nevylepšenému způsobu života.

Odkaz k *Jobově knize* nacházíme ještě na třech místech v románu. Johannes přichází po mši k Marii na oběd. „Vdechoval jsem vůni z kuchyně. Hm, teď zahalím svou tvář tukem a ztučním ve slabinách, jak říká Písmo. Teď budu v klidu a míru popisovat Sandø.“¹⁹¹ Johannes zde parafrázuje báseň z *Knihy Job*:

¹⁸⁸ Rulíšek, *Slovník křesťanské ikonografie*, nestránkováno.

¹⁸⁹ Viz například poéma Františka Hrubína *Jobova noc* nebo román Josepha Rotha *Job*.

¹⁹⁰ Hansen, *Lhář*, s. 189.

¹⁹¹ Tamtéž, s. 109.

To proto, že proti Bohu vztáhl ruku,
proti Všemohoucímu se postavil,
tvrdošíjně se vrhl proti němu
obrněn svým štítem mohutným.
Svou tvář sice nechal zarůst tukem,
sádlem si pokryl slabiny,
bude však bydlet ve zbořených městech,
v domech, v kterých se nebydlí,
které se rozpadají v sutiny. (Job 15, 25 – 28).

Tato báseň je monologem Elifaze Temanského směrem k Jobovi. Vypráví o zloději, který si nakradl značné jmění a nevěří na Boží trest. Tuk na tváři a sádlo ve slabinách jsou znakem bohatství, dostatku jídla. V další části básně je zdůrazněno, že pozemské statky v nebi nehrají žádnou roli a Boží trest nikoho nemine. Johannesovu citaci lze chápat ze dvou hledisek. Na jednu stranu užívá tento výrok jen jako narážku na velkou hostinu, která se mu u Marie chystá. Jako ve většině jeho odkazů můžeme i zde hledat hlubší smysl. Johannes před chvílí prožil duševní otřes při kázání v kostele. Brzy na to dostane spásný nápad o topografickém díle o ostrově Sandø. Lze říci, že jeho předchozí život je podobný životu zločince z básně. Samozřejmě nekrade, ale žije neautenticky. Teď začíná doba relativního klidu. Zločinec si bude v poklidu tloustnout, Johannes si bude pracovat na svém vysvobození z neautentičnosti – na topografickém díle. Boží soud je pro oba ještě daleko.

Další dva odkazy ke *Knize Jobově* jsou tématicky propojeny. Hned v první kapitole, poté co se Johannes představí, říká Natanaelovi:

Vždyť ostrov je tak malý, krtinec v širém poli. Panebože, co je to proti velkému světu a jeho otázkám? Nic. Ale jak velké jsou otázky velkého světa při pohledu z pásu Orionu, Natanaeli?¹⁹²

Z tohoto hlediska může být diskutabilní, zda se jedná o narážku na *Jobovu knihu*¹⁹³, pohled z pásu Orionu může být totiž zmíněn pouze pro zdůraznění nepodstatnosti některých otázek, malosti lidí vzhledem k vesmíru. Ovšem na konci knihy je Orion opět zmíněn, tentokrát v přímém odkazu na *Jobovu knihu*. Tato část je velmi důležitá pro pochopení vztahu Johanneše Viga k Bohu. Po milostném aktu s Rigmor se odehraje rozhovor:

¹⁹² Hansen, *Lhář*, s. 8.

¹⁹³ V *Knize Jobově* v oddíle otázek nacházíme tuto větu, kterou pronáší Bůh směrem k Jobovi a zdůrazňuje tím jeho malost vzhledem k boží síle: „Dovedeš spoutat mihotavý třpyt Plejád nebo rozvázat pouta Orióna?“ (Job 38, 31).

A věříš v Boha?

Nechci. Vzpírám se. Bráním se tomu, jak jen můžu. Ale právě teď věřím. Poněvadž nemohu rozvázatí stahování Orionovo.

Co tím chceš říct? Musíš mi vysvětlovat všechno, co říkáš, můj milý.

Ale, to byl obraz z Knihy Jobovy. Jobův Bůh Jobovi říká: Zdali zavázati můžeš rozkoše Kuřátek, aneb stahování Orionovo rozvázatí? –

Ano, ale co tím chceš říct, Johannesi? Nerozumím ti. Zdá se mi, že čím déle žiju, tím nesmyslnější to je.

Právě proto, moje milá.¹⁹⁴

Johannes pochopí, že existuje vyšší moc, že je zde někdo, kdo dokáže rozvázat stahování Orionovo, když on to nezvládne. V podstatě nepřímě tím potvrzuje, že našel víru v Boha. Johannesův odkaz ke *Knize Jobově* je výrazem rezignace při hledání smyslu života. Přijmutím Boha Johannes přijímá i fakt, že život je nesmyslný, že ho nelze pochopit. To odpovídá i interpretaci Finna Steina Larsena: „Det er en erkendelse af, at det er urimeligt og usømmeligt at forlange, at tilværelsen skal være meningsfuld i den forstand, at den skal følge vore listige og egoistiske beregninger.“¹⁹⁵

4.6.3 Parafráze biblických citátů

V románu *Lhář* hraje ústřední roli biblický text o nečistém duchu z Lukášova evangelia.¹⁹⁶ Vedle toho se ale objevují v Johannesově řeči parafrázované biblické citáty, které korespondují se situací a zároveň s Johannesovou touhou působit sečtěle a vzdělaně.

Když Annemari přijde za Johannesem a dá mu dopis pro Olufa, ve kterém se s ním rozchází, Johannes nepochopí, že ten dopis je vlastně adresován jemu. Je to gesto ze strany Annemari, chce Johannesovi dát najevo, že jim nikdo nestojí v cestě, že nemusí brát ohled na Olufa. Johannes si myslí, že Annemari si chce jen zachovat čisté svědomí, na scéně je už Harry, a aby jejich vztah nebyl chápán jako nevěra, raději se s Olufem rozejde v dopise.

Hm, ve šťastném okamžiku Olufa odepsala, to je přece fajn. A zajistila si svědka, to je hezké! Říkal jsem si. Pak jsem si zapálil dýmku a opřel se o opěradlo. Annemari zůstala, dokud hodiny neodbily. Nemluvili jsme. Byly to hodně dlouhé minuty. Jako před odchodem. Myslel jsem na to, kolik se ti dva

¹⁹⁴ Hansen, *Lhář*, s. 161.

¹⁹⁵ Larsen, „Leviathans Kontur.“, s. 143.

¹⁹⁶ Lukášův text je podrobně rozebírán v podkapitole 4.5.

do tohoto pokoje nachodili, Oluf a ona. Já jsem je přímo sezdal. A chodili sem sami. Oluf sám, Annemari sama. Jakž vítr na něj povane, anť ho není.¹⁹⁷

Poslední věta je citací ze starozákonní *Knihy Žalmů*: „Dnové člověka jsou jako tráva, a jako květ polní, tak kvete. Jakž vítr na něj povane, anť ho není, aniž ho již více pozná místo jeho.“ (Žalmy 103, 15-16). Johannes použije tento citát pro zdůraznění proměnlivosti a pomíjivosti věcí a života. Minulost je pryč, Annemari a Oluf jako žáci už na jeho hodiny nepřijdou.

K tomuto citátu se však váže ještě jedna zajímavá skutečnost. Již několikrát zmíněné dílo *Zlomky z deníku venkovského kostelníka*¹⁹⁸ končí právě touto biblickou frází:

Anlangendes et Menneske, hans Dage ere som Græs; som et Blomster paa Marken, saa skal han blomstre. Naar Veiret farer over det, da er det ikke mere, og dets Sted kjender det ikke mere. Men Herrens Miskundhed er fra Evighed og indtil Evighed.¹⁹⁹

Není náhodou, že scéna s dopisem se odehrává ve chvíli, kdy na stole leží Blicherovi *Tažní ptáci*. Johannesova citace z *Knihy Žalmů* je opět odkazem ke Steenu Steensonovi Blicherovi a také projevem Johannesovy snahy schovávat se za citáty.

Další biblický citát se objevuje v rozhovoru s Annemari. Sedí u Johannese v pokoji a nervózně si hraje s násadkou od pera.

Olamuje jednu z mých násadek na pero. Je to stará a tenká násadka. Ošklivá, ale téměř posvátná. Nikdy ji nedám pryč, ale možná ji někomu odkážu. Jen ji zlom, moje milá, pomyslí si. A já s ní zítra zatopím. Nebo ten pahýlek zasadím do květináče. Když na něm vyrostou listy a květy, je nejspíš v mých písankách něco pravdivého.²⁰⁰

Johannes zde naráží na biblický příběh o Áronovi, který je známý ze 4. knihy Mojžíšovy. Bůh ho vyvolil za kněze, a aby byl ostatními náčelníky akceptován, provedl zázrak. Nechal náčelníka každého kmene Izraele přinést svou hůl. „Hůl muže, kterého vyvolím, vypučí. Tak zkrotím reptání Izraelců, kteří proti vám reptají.“ (Nu, 17, 20). Hole byly přes noc uloženy ve svatyni. „Když pak nazítří Mojžíš vešel do stanu svědectví, hle, Áronova hůl za dům Léviho vypučela, vyrazilo poupě, rozkvetl květ a dozrály mandle.“ (Nu, 17, 23).

¹⁹⁷ Hansen, *Lhář*, s. 33.

¹⁹⁸ K paralele *Zlomky z deníku venkovského kostelníka* a *Lháře* srovnej oddíl 4.4.3.

¹⁹⁹ Blicher, „Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog“, In: *Udvalgte Værker*, sv. 1, s. 32.

²⁰⁰ Hansen, *Lhář*, s. 15 – 16.

Rozkvetlá Áronova hůl v příběhu symbolizuje vyvolení, demonstraci pravdy. Stejně tak má fungovat Johannesova rozkvetlá násadka od pera. Pokud násadka rozkvetne, Johannes je Bohem vyvolený spisovatel. Ovšem v písankách má být pravda. Johannes může být spisovatelem, pokud zapíše topografické dílo, literaturu faktu. Zde je pravda. Ne ve vylhaném deníku.

Johannes také několikrát použije ne takto důmyslně skrytý citát, ale přímý odkaz k Bibli. „Nevzpomněl jsem si, jestli jsem to opravdu už někdy zažil, ale napadla mě slova Kazatelova: To, což bylo, i nyní jest, a což bude, již bylo; nebo Bůh obnovuje to, což pominulo.“²⁰¹ Johannes zde doslovně cituje *Knihu Kazatel* (K 3, 15), která patří do třetí části hebrejského kánonu Bible. *Knihy Kazatel* je obsahově značně depresivní a skeptická, právě motiv pomíjivosti se v ní hojně objevuje. To může být jeden z důvodů, proč Johannes odkazuje právě k této knize. Citát se hodí do kontextu, pomíjivost života a věcí je častým Johannesovým tématem.²⁰²

Z *Knihy Kazatel* (K 7, 29) se v textu objevuje i další citát. V kostele před nedělní mší potká Johannes Annemari: „Proč je to takhle? Řekla ona. A já jsem řekl: Kazatel říká – Bůh učinil člověka dobrého, ale oni následovali smyšlínek rozličných.“²⁰³ Zajímavé na obou citátech je skutečnost, že Johannes ani jeden nepronese nahlas. V prvním případě se jedná o tok myšlenek, který zapsal do fiktivního deníku, v druhém případě se rozhovor odehrává jen v Johannesově hlavě „Ale uvědomoval jsem si, že ani jeden z nás vůbec nic neřekl. Jen jsem si ta slova domýšlel.“²⁰⁴ Johannes ve skutečných rozhovorech používá řadu biblických citátů, všechny jsou ale parafrází a ne vždy zcela jasně rozpoznatelné. Koresponduje to s jeho povahou. Nikdy nemluví na rovinu, pravdu skrývá a hraje si se slovy.

4.7. Význam křesťanské symboliky ve *Lháři*

Tato kapitola ukázala, že Hansenův román je protkán křesťanskou symbolikou. Nabízí se otázky, z jakého důvodu autor s křesťanskou symbolikou pracoval, proč si vybral právě tyto konkrétní symboly a jaký mají význam pro román.

²⁰¹ Hansen, *Lhář*, s. 25.

²⁰² Srov. např. „Kdybych měl syna, mohl bych mu vyprávět o dějinách národů, o rostlinách, o tažných ptácích, o všech *pomíjivých* věcech na zemi, ale nikdy o sobě samém.“ (Hansen, *Lhář*, s. 21, kurzíva RS).

²⁰³ Tamtéž, s. 87.

²⁰⁴ Tamtéž.

Podle mého názoru zapracoval Hansen do *Lháře* křesťanskou symboliku ze dvou hlavních důvodů. Opomeneme-li jeho osobní zálibu v symbolice jako takové, je jednou z příčin snaha o obohacení textu o další dimenzi. Text tak získává hlubší význam a zároveň s tím si Hansen zajistil i širší pole zájmu. Čtenáři bez větší znalosti křesťanské symboliky mohou číst text pouze jako poutavou zpověď stárnoucího muže, který rekapituluje svůj ne zrovna spořádaný život a postupně se snaží o jeho zlepšení. Avšak čtenář, který je více obeznámen s křesťanskou symbolikou, si uvědomí hlubší smysl textu. Z tohoto pohledu lze totiž na text nahlížet jako na demonstraci důležitosti víry v Boha.

Zároveň je třeba křesťanskou symboliku chápat ve spojení s existencialistickým vyzněním románu. Například odkaz k biblické postavě Joba. Člověk, který trpí, prochází si peklem, čelí nespravedlivým a nezaviněným neštěstím – paralela k pocitům lidí v poválečné době, tak jak je vystihl existencialismus. Podobně Johannesovo citování *Knihy Kazatel*. Tato část Bible je považována za velice pochmurnou až depresivní. Základním tématem je pomíjivost: „Pomíjivost, samá pomíjivost, řekl kazatel, pomíjivost, samá pomíjivost, všechno pomíjí...“ (Kz 1,2). Slovo pomíjivost v *Knize Kazatel* zazní 37krát. I v románu *Lhář* se výraz pomíjivost objevuje velice často a je i jedním z hlavních témat Johannesových zamyšlení: „Lidé jsou pomíjivá tráva. Puf! Zafouká vítr, vítr staletí, a už jsou všichni mrtví, pryč a zapomenutí.“²⁰⁵ V tomto ohledu Hansen cituje a odkazuje na *Knihu Kazatel* z hlediska jejího až existencialistického vyznění. Evangelický kněz David Novák dokonce napsal ve svém kázání: „Pokud nevíte, co znamená existencialismus, čtěte Knihu Kazatel.“²⁰⁶

Hansenovy odkazy na Bibli obohacují text o hlubší dimenzi, zároveň také korespondují s příběhem a především posilují existencialistické vyznění románu.

²⁰⁵ Hansen, *Lhář*, s. 108.

²⁰⁶ Citováno podle <http://www.cb.cz/praha13/index.php/kazani>.

5 Závěr

Analýza existencialistických rysů ve *Lháři* potvrdila, že román je oprávněně považován za ztvárnění existencialistických myšlenek v próze. Jedná se především o rozdíl mezi autentickou a neautentickou existencí. Postoj Johanneše Viga k životu je v duchu existencialismu líčen jako pasivní, odevzdaný, bez snahy jednat a nést zodpovědnost. Po prožitku mezní situace, tak jak ji popsal Karel Jaspers, dochází pomalu ke změně a hlavní hrdina se přibližuje autentické existenci. Jak již bylo několikrát zmíněno, jestli ji dosáhne, je diskutabilní.

Johannesova cesta k Bohu a celková role křesťanství v románu dokládá tvrzení, že *Lhář* je dílem existencialismu křesťanského. Aby hlavní hrdina opravdu dosáhl autentické existence, potřebuje nejprve najít Boha. Jeho přítomnost a význam si uvědomí při zážitku v kostele. Z románu vyplývá, že víra v Boha je jedním z možných způsobů, jak překonat úzkost, bolest a žít autentický život.

Argumentem pro přiřazení *Lháře* ke křesťanskému existencialismu jsou výsledky analýzy bohaté křesťanské symboliky v románu. Hansen odkazuje pomocí symbolických jmen, čísel či jiných křesťanských symbolů na Bibli a biblické postavy či příběhy. Díky tomu získává text hlubší význam, zároveň jsou některé symboly použity jako předznamenání budoucího děje. Výběr symbolů není náhodný, Hansen odkazuje na postavy či knihy Bible, které svým vyzněním stojí blízko k existencialismu (především starozákonní postava Joba nebo *Kniha Kazatel*).

Rozbor existencialistických i křesťanských rysů románu tedy potvrdil, že *Lhář* spojuje obě tyto oblasti v jeden celek, křesťanský existencialismus.

Literatura

- Andersen, Harry, „Martin A. Hansens *Løgneren*.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 66 - 83.
- Batchelor, Mary, *365 Fortællinger fra Bibelen*. København: Lademann, 1996.
- Bjørnvig, Thorkild, „Kains Alter. Martin A. Hansens Digtning og Tænkning.“ In: Wivel: *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 207 – 248.
- Blicher, Steen Steensen „Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog.“ In: *Udvalgte Værker*, sv. 1., København: Gyldendal, 1982, s. 7 - 33.
- Breisach, Ernst, *Introduction to Modern Existentialism*. New York: Grove Press, 1962.
- Colin, Didier, *Slovník symbolů, mýtů a legend*. Praha: Deus, 2009.
- Černý, Václav, *První a druhý sešit o existencialismu*. Praha: Mladá Fronta, 1992.
- Dobiáš, František Mrázek, „Řeč křesťanských symbolů.“ In: *Evangelický kalendář 1958*, citováno podle: <http://javor.cechove.cz/clanky/rec-krestanskych-symbolu.html>.
- Flek, Alexandr (ed.), *Bible: překlad 21. století*. Praha: Biblion, 2009.
- Flynn, Thomas, *Existentialism*. Oxford / New York: Oxford University Press, 2006.
- Fryčer, Jaroslav a kol., *Slovník francouzsky píšících spisovatelů*. Praha: Libri, 2002.
- Fürstenberg, Henrike, „Das Tagebuch des Lügners – ein Vergleich zwischen Søren Kierkegaards Johannes aus *Forførrerens Dagbog* und Johannes Vig aus Martin A. Hansens *Løgneren*.“ In: Rossel, Sven Hakon / Frandsen, Johannes Nørregaard / Mai, Anne-Marie (ed.), *Das Tor zur Moderne, Positionen der dänischen Literatur der 1950er Jahre*. Wien: Edition Praesens Verlag für Literatur- und Sprachwissenschaft, 2009, s. 193 – 208.

- Grodal, Torben Kragh, „Sælens lyst og sjælens ubodelige ensomhed. En analyse af Martin A. Hansens Løgneren.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 235 – 267.
- Hansen, Martin A., *Isen bryder*. Novelleforlægget til Løgneren med forord af Ole Wivel. København: Gyldendals bogklub, 1969.
- Hansen, Martin A., *Lhář*. Praha: Kalich, 2003.
- Hansen, Martin A., „Midsommerfesten“. In: Hansen, Martin A.: *Tornbusken*. København: Gyldendal, 1964.
- Heinemann, Fritz, *Jenseits des Existentialismus*. Stuttgart: Kolhammer Verlag, 1957.
- Heinz-Mohr, Gerd, *Lexikon symbolů. Obrazy a znaky křesťanského umění*. Praha: Volvox, 1999.
- Heller, Jan, *Symbolika čísel a její původ*. Praha: Pastorační středisko při Arcibiskupství pražském, 2003.
- Heller, Jan, *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha: Vyšehrad, 2003.
- Holm, Søren, *Paul Tillich. En fremstilling og vurdering af hans religionsfilosofi*. København: G.E.C. Gads Forlag, 1942.
- Hrabák, Josef, *Úvod do studia literatury*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1977.
- Humpál, Martin / Kadečková, Helena / Parente-Čapková, Viola, *Moderní skandinávské literatury 1870-2000*. Praha, Karolinum 2006.
- Humpál, Martin, „Román o klamu a sebeklamu.“ *Tvar*, 18/2004, s. 22.
- Christensen, Erik M., „Ex auditorio. Kunst og ideer hos Martin A. Hansen.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 248 - 260.

- Jensen, Peter Kvist, *Kunst og eros. En undersøgelse af krisen i Martin A. Hansens forfatterskab på baggrund af „Løgneren“ og udvalgte værker*. København: Københavns Universitet, 1992.

- Jessen, Jes Tange, „Trollduglen.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 153 – 186.

- Koryčánková, Simona, „Poetika ruského symbolismu.“ In: *Manifesty ruského symbolismu*. Brno: Masarykova univerzita, 2002, s. 21 – 29.

- Krohn, Aage, *Martin A. Hansen og evangeliet. Evangelium og virkelighed i lyset af Martin A. Hansens forfatterskab*. København: Unitas forlag, 1979.

- Larsen, Finn Stein, „Leviathans Kontur. Om den episke mønsterdannelse i Martin A. Hansens Løgneren.“ In: Wivel, Ole (ed.), *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 128 – 151.

- Lescoe, Francis J, *Existentialism. With or Without God*. New York: Alba House, 1974.

- Lings, Jens K. Kjelgård, „Graner, skjul og skjold.“ In: *Meddelelser fra Dansklærerforeningen 4*. Søborg: Gyldendal, 1971, s. 343 – 351.

- Ljungberg, Henrik, *Den falske dagbog – om Martin A. Hansens sidste roman, Løgneren*. København: Gyldendal, 1994.

- Lurker, Manfred, *Slovník symbolů*. Praha: Universum, 2005.

- Macquarrie, John, *Existentialism*. London: Hutchinson, 1972.

- Nielsen, Frederik, „Danske Digtere i det 20. Århundrede.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 97 - 101.

- Nielsen, Frederik, *Dansk digtning i dag*. København: Fremad, 1957.

- Nissen, Jan, „En fortolkning af Løgneren.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 104 – 118.
- Nissen, Jan, „Sneppen og den vilde ungdomskraft“. In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 265 – 317.
- Pahuus, Mogens, *Filosofisk antropologi*. København: Berlingske forlag, 1975.
- Pedersen, Olaf, *Fra Kierkegaard til Sartre*. København: Arne Frost-Hansens Forlag, 1947.
- Pedersen, E. Thestrup, *Eksistentialisme og kristendom*. København: Nyt nordisk forlag Arnold Busck, 1956.
- Riiskjær, Niels, „På sporet af udviklingsromanen. Om Martin A. Hansen og identitetsproblematikken.“ *Kritik* 37/1976, s. 61 - 89.
- Roesen, Børge, „Hvorfor skulle Johannes Vig begå selvmord?“ In: *Vartovbogen* 1971, s. 88-92. København: Kirkeligt Samfunds Forlag.
- Royt, Jan, *Kristus v křesťanské ikonografii*. České Budějovice: Karmášek, 2010.
- Rulíšek, Hynek, *Postavy, atributy, symboly. Slovník křesťanské ikonografie*. Praha: Karmášek, 2006.
- Sartre, Jean-Paul, *Existencialismus je humanismus*. Praha: Vyšehrad, 2004.
- Schmidt, Povl, ”En dagbog i en novelle i en roman.” In: *Læsninger i Dansk Litteratur*, sv. 4. Odense: Universitetsforlag, 2001, s. 72 – 90.
- Sløk, Johannes, *Eksistentialisme*. København: Berlingske Forlag, 1980.
- Stenström, Thure, *Existentialismen i Sverige. Mottagande och inflytande 1900–1950*. Uppsala: Almqvist & Wiksell International, 1984.

- Syre, Sivert, „Møte med en løgner.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 317 – 326.

- Sørensen, Birgitte Dencker / Andersen, Herdis Hoff / Møller, Jorn / Østergård, Kristen, „Lykkelige Kristoffer og Løgneren. En sammenligning af Martin A. Hansens romaner Lykkelige Kristoffer og Løgneren.“ In: *Meddelelser fra Dansklærerforeningen 1*. København: Gyldendal, 1971, s. 3 - 33.

- Sørensen, Jørgen, „En sammenhæng i *Løgneren*“. In: *Meddelelser fra Dansklærerforeningen 4*. Søborg: Gyldendal, 1971, s. 329 – 343.

- Thielst, Peter, *Eksistentialisme*. København: Hans Reitzel Forlag, 1980.

- Vowlese, Richard B., „Martin A. Hansen and the use of the past.“ *American Scandinavian Review*, roč. 46, 1958.

- Wivel, Ole, ”Fem brød og to fisk”. In: Erling Nielsen (ed.): *Dansk litterær debat 1950-75*, København, 1981.

- Wivel, Ole (ed.), *Heretica. En antologi af essays og digte fra tidsskriftets seks årgange*. København: Gyldendals Uglebøger, 1962.

- Wivel, Ole, „Lidt om Løgnerens baggrund.“ In: Hansen: *Isen bryder. Novelleforlægget til Løgneren*. København: Gyldendals bogklub, 1969, s. 5 – 9.

- Wivel, Ole, „Martin A. Hansen. Fra Krigens Aar til Døden.“ In: Wivel, Ole (ed.): *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971, s. 293 – 317.

- Wivel, Ole (ed.), *Omkring Løgneren*. København: Hans Reitzels Forlag, 1971.

Resumé

Resumé v češtině

Román *Lhář* je nejznámějším díle Martina A. Hansena. Napsal ho v roce 1950 na zakázku dánského rozhlasu a román se okamžitě po odvysílání a vydání setkal s obrovským ohlasem. *Lhář* je označován jako existencialistický román a má představovat takzvaný křesťanský existencialismus. Ve své diplomové práci se snažím ukázat, že román *Lhář* je opravdu silně ovlivněn existencialismem a že jej lze oprávněně řadit ke křesťanskému existencialismu.

V první části se zabývám existencialismem jako filosofickým proudem, který ovlivnil dánskou kulturu a literaturu především po druhé světové válce. Do Dánska přichází z Francie a je projevem dobové pesimistické nálady a zklamání. Existencialismus klade důraz na člověka jako individuum, které si svými volbami a činy vytváří vlastní existenci. Tento způsob života představuje autentickou existenci. Vedle toho existuje neautentická – člověk je pasivní, nejedná a nepřijímá odpovědnost. Existencialismus také zdůrazňuje svobodu, ke které jsme ovšem odsouzeni. I proto je svět absurdní a nepochopitelný.

Ve *Lhári* nacházíme většinu těchto existencialistických myšlenek. Hlavní hrdina, Johannes Vig, žije neautentický život. Rád si pohrává s lidmi, je pasivní, nejedná, schovává se za jiné. Uprostřed románu se odehraje Johannesova mezní situace – pochopí neautentičnost svého života a pomalu se pokouší najít novou životní cestu. Musí překonat řadu překážek – ztratí ženu, kterou miluje, svede ženu, která miluje jeho. Poté se konečně doopravdy rozhodne změnit svůj život, začne pracovat na topografické knize, což mu přináší pocit uspokojení a vyrovnanosti. Zdá se, že příběh končí happyendem, ovšem jak již název románu napovídá, Johannes je lhář, a proto si nemůžeme být jisti, zda nám nelže i v závěru vyprávění.

Důležitou roli v románu hraje křesťanství. Johannesův pochroumaný vztah k Bohu jen podtrhuje jeho neautentickou existenci. Postupně si nachází cestu k Bohu a závěr románu lze interpretovat jako jeho nalezení. Z tohoto důvodu je oprávněné nazývat román *Lhář* jako dílo křesťanské větve existencialismu. Rozbor křesťanské symboliky v románu toto tvrzení potvrzuje. Hansen využívá této symboliky, aby obohatil text o další dimenzi, zároveň předznamenává budoucí děj. V neposlední řadě koresponduje křesťanská symbolika s existencialistickým vyzněním románu.

Resumé v dánštině

Løgneren er den mest berømte roman af Martin A. Hansen. Den blev skrevet i 1950 og fik stor succes. *Løgneren* bliver ofte betegnet som en eksistentiel roman. Den repræsenterer den såkaldte kristne eksistentialisme. Jeg undersøger i mit speciale, om romanen virkelig er påvirket af eksistentialisme, og ved at analysere de kristne symboler vil jeg vise, at romanen tilhører den kristne eksistentialisme.

Jeg beskæftiger mig med eksistentialisme i den første del af specialet. Eksistentialisme er en filosofisk strømning, som påvirkede den danske kultur og litteratur efter anden verdenskrig. Stemningen var meget pessimistisk og folk følte sig skuffede efter begivenhederne. Eksistentialismen kommer til Danmark fra Frankrig. Den betoner, at et individ selv skal skabe sin egen tilværelse igennem sine valg og handlinger. Sådan et menneske lever en egentlig eksistens. Hvis det ikke er tilfældet, taler vi om en uegentlig eksistens. Det betyder, at man er passiv, ikke handler, og ikke tager ansvar. Eksistentialistisk filosofi omhandler også frihed – vi har et frit valg, men paradoksalt er vi *dømt* til at vælge frit. Derfor er verden absurd og uforståelig.

Løgneren rummer de fleste eksistentialistiske elementer. Hovedpersonen Johannes Vig lever et uegentligt liv. Han kan godt lide at manipulere med andre mennesker. Han er passiv, handler ikke, og skjuler sig bag andre. I midten af romanen opstår der en grænsesituation – han indser at han lever et uegentligt liv, og prøver at finde den gode livsvej. Det bliver ikke så nemt, Johannes taber kampen om Annemari, en pige, han elsker, og går i seng med Rigmor – en kvinde, der elsker ham. Men nu beslutter han sig for at leve virkeligt, egentligt, ansvarligt. Han begynder at skrive en topografisk bog om øen han bor på. Man kunne tro, at romanen slutter med en happy ending. Men som man kan ane af titlen, er Johannes en løgner, og derfor kan vi ikke tro på ham.

Kristendom spiller en vigtig rolle i romanen. Johannes' mærkelige forhold til Gud er et tegn på hans inautentiske eksistens. Men langsomt finder han vej til Gud. Derfor er det rigtigt at betegne romanen som et kristent eksistentialistisk værk. Denne påstand underbygges også af analysen af de kristne symboler i romanen. Hansen bruger dem ikke kun for at berige teksten med en anden dimension, de korresponderer også med romanens eksistentialistiske betydning.

Resumé v angličtině

The Liar is one of the Danish writer Martin A. Hansen's best known and popular novels. It was published in 1950 and was very successful. *The Liar* is influenced by existentialism, one can call it a work of Christian existentialism. In my thesis I demonstrate which main features of Christian existentialism are present in the novel.

In the first part I describe existentialism as philosophy. It influenced the Danish culture and literature after the Second World War when there was an atmosphere of strong pessimism and disappointment. Existentialism came from France to Denmark. It is a philosophy that focuses on the concrete individual. People must create their own existence by accepting responsibility for their action. The important concepts are freedom, choice, decision and responsibility. They denote the authentic existence. People in the inauthentic existence are passive, they don't act and don't accept responsibility. Existentialism takes up the question of freedom, too. But one is condemned to freedom and can't escape. That's why the world is absurd and incomprehensible.

One can find most of the existentialist elements in *The Liar*. The protagonist Johannes Vig lives an inauthentic existence. He likes to lie to the people. He is passive, he doesn't act and he hides behind the others. In the middle of the novel he experiences a „boundary situation“ (Karl Jaspers' term). He understands that he didn't live right and tries to find a better way of living. It is not easy, Johannes has lost the fight about Annemari (the girl he loves) and slept with Rigmor (the woman who loves him). But now he has decided to live in a responsible way. He starts to write a topographic book about the island. One may think that the novel ends with a happy ending. But as the title of the novel indicates, Johannes is a liar, therefore the reader cannot trust him.

Christianity is very important in the novel. Johannes gradually finds the way to God. That's why it's correct to call the novel a work of Christian existentialism. The Christian symbols in Hansen's novel reinforce this. The author uses the symbols to make the text richer. The symbols anticipate the action, too. Last but not least, the Christian symbols correspond with the existentialist dimension of the novel.

Příloha

